Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra anglistiky a amerikanistiky

Komentovaný překlad anglického odborného stylu: kapitola "Paradigmata" (Paradigms) z knihy Morfologie (Morphology) autora P.H.Matthewse

Bakalářská práce

MARIE HAMŠÍKOVÁ

studijní obor: anglická filologie – česká filologie

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Ludmila Veselovská, M.A., Dr.

Olomouc 2010

Prohlašuji, že bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně a že jsem uvedla úplný seznam citované a použité literatury.

V Olomouci dne …..... Podpis: …..

Mé poděkování patří zejména paní Doc. PhDr. Ludmile Veselovské, M.A., Dr. za odborné vedení mé práce, trpělivost a pomoc, kterou mi při psaní bakalářské práce poskytla.

Děkuji též konzultantům paní PhDr. Bronislavě Grygové, PhD., paní Doc. PhDr. Dagmar Knittlové, CSc. a v neposlední řadě též paní Doc. Boženě Bednaříkové, PhDr., Dr., která mne k práci inspirovala a pomohla mi v začátcích.

1. Úvod 5
2. Překlad 6
3. Styl 24
3.1. Stylotvorné faktory 24
3.2. Funkční styly 25
4. Zařazení textu 26
5. Komentář stylu s příklady 27
5.1. Tradiční odborný styl a jeho specifika 27
5.2. Odlišnosti anglického odborného stylu 27
5.2.1. Syntaktická rovina 28
5.2.1.1. Neosobnost stylu 28
5.2.1.1.1. Pasivum 28
5.2.1.1.2. Autorský plurál “we” 32
5.2.1.1.3. Neosobní struktury (It is…) 34
5.2.1.1.4. „one“ 36
5.2.1.2. Exaktnost a logičnost stylu 37
5.2.1.2.1. Větné vztahy a navazovací formule 37
5.2.1.2.2. Téma a réma 41
5.2.1.2.3. Tematické posloupnosti 45
5.2.1.3. Kondenzovanost stylu 47
5.2.1.3.1. Participiální vazby 48
5.2.1.3.2. Gerundijní vazby 49
5.2.1.3.3. Infinitivní konstrukce 51
5.2.2. Morfologická rovina 52
5.2.2.1. Sémantické kondenzáty (noun groups) 52
5.2.3. Lexikální rovina 53
5.2.3.1. Intelektualizace a racionalizace stylu 53
5.2.3.1.1. (Ne)potlačování emocionality, expresivity 53
5.2.3.1.2. Termíny 54
5.2.4. Beletrizace stylu 57
6. Závěr 60
7. Shrnutí/Summary 61
8. Anotace/Annotation 64
9. Seznam použité literatury 65

1. Úvod

Cílem předkládané bakalářské práce je překlad úryvku z britské odborné lingvistické literatury a následný komentář funkčního stylu s přihlédnutím k rozdílu mezi českým a anglo-americkým odborným stylem.

Překládaným textem je kapitola „Paradigmata“ („Paradigms“) z knihy s názvem *Morfologie* (*Morphology*) autora Petera H. Matthewse, která poprvé vyšla v Cambridgi roku 1974. Ve své práci vycházím z druhého vydání z roku 1991.

V díle, které dosud nebylo do češtiny přeloženo, se setkáme s kapitolami o flexivní i lexikální morfologii, derivačních procesech, produktivitě, kompozitech, příznakovosti a dalších tématech. Předmětem vybrané kapitoly, jak už sám její název napovídá, jsou slova a jejich paradigmata. Profesor Matthews, narozen roku 1934, se již během 60. let odklonil od generativní gramatiky Noama Chomského a stal se příznivcem tzv. „Word and Paradigm (WP) Morphology“, tedy směru zabývajícího se slovem a slovními tvary, na rozdíl od strukturalisticky orientovaných metod, které pracují s morfematickou analýzou. V uváděných příkladech se Matthews obrací k jazykům živým i mrtvým, starověkým i moderním, angličtinu nevyjímaje. Mezi další Matthewsovy práce patří *Inflectional morphology: a theoretical study based on aspects of Latin verb* (Flexivní morfologie: teoretická studie na základě vlastností latinského slovesa), *A short history of structural linguistics* (Krátká historie strukturalistické lingvistiky), *Syntax* nebo *Grammatical theory in the United States from Bloomfield to Chomsky* (Gramatická teorie ve Spojených státech od Bloomfielda k Chomskému).

První část mé práce tvoří vlastní překlad zvoleného textu. V druhé části se na základě odborné translatologické literatury zabývám jednotlivými aspekty a jevy odborného funkčního stylu, přičemž pro ilustraci uvádím příklady ze zmíněného materiálu. Mým záměrem je mimo jiné také postihnout podobné i odlišné prvky odborného písemného projevu v angličtině, respektive v češtině.

2. Překlad

Paradigmata

Strukturalisté a starověké metody: měla by být slova segmentována, nebo považována za celky? Proč má taková otázka smysl; úspěch paradigmat při výuce jazyka; učení dětí; argument ze starověkých gramatik. *Starověký model*. Základní jednotky: písmena, slabiky, slova, věty. Slovní druhy; kategorie; slovesné kategorie (latinské *floret*). Opěrný tvar a flexe; gramatiky jako popisy flexe. Vzory paradigmat; jako analogický postup. Pravidla flexe: jako morfologické transformace; sémantická a derivační struktura. Význam a derivace nemusí být analogické; Theodosius o řeckém *týptɔ:*; podněty k jeho přístupu.
Moderní adaptace. Vztahy mezi flexemi: paradigmata latinských substantiv. Metoda transformací: indikativ prézentu a konjunktiv ve španělštině; jako vztah mezi kmeny. Minulá a budoucí participia v latině: pravidla a metapravidla. Metapravidla pro synkretismus: nominativ a akuzativ neuter. Srovnání se starověkým modelem; zásadní rozdíly přetrvávají.

V minulých třech kapitolách jsme viděli, jak se mohou z kořenů vytvářet slovní tvary. Pro příklad si vezměme starořecké *sop^{h}ɔ̂:n* (σοφῶυ). Tento tvar je genitiv plurálu (všech rodů) adjektiva SOP^{h}OS, „moudrý“, a můžeme ho vytvořit následujícím způsobem. Zaprvé, kořen lexému (SOP^{h}OS) je *sop^h‘-* , přičemž akutový přízvuk předesílá, že následuje vysoký tón. K tomuto kořeni je přidán rodový sufix: například *-a-* pro plurál feminina. Potom tedy *sop^h‘-* → *sop^h + á*, pohyblivý přízvuk je nyní na samohlásce. Podle dalšího pravidla musí být ke tvaru přidán sufix genitivu plurálu (*-ɔ:n*): *sop^h + á → sop^h + á + ɔ:n*. Nakonec *á + ɔ:* splynou v *ɔ:* a následkem tohoto splynutí vzniká klesavá intonace: *sop^h + á + ɔ:n* (z vysokého *á* k nízkému *ɔ:*) → *sop^{h}ɔ̂:n*. Tímto způsobem lze vytvořit každý slovní tvar pomocí dané posloupnosti operací, z nichž některé jsou morfologické (přidání *-a-* a *-ɔ:n*), některé morfonémické.

Při tvorbě tohoto modelu byla použita metoda, která je typická pro strukturalistickou lingvistiku 20. století. Na začátku je pokus rozdělit slova na morfémy – tedy Bloomfieldovy „nejmenší jednotky mající formu a význam“ (‘minimal sames of form and meaning‘). Někdy to bylo jednoduché (u anglického *sail + ed*[1]) a v takovém případě jsme byli spokojení. Někdy bylo nezbytné mluvit spíše o procesech než o morfémech (v případě anglického *man → men*[2]); avšak i tento proces má jiný význam než forma, na kterou je proces aplikován. Jindy bylo nutné předpokládat jisté podkladové tvary, které byly modifikovány fúzí (v turečtině

[1] v češtině např. *učit + el, nes + l*
[2] v češtině např. *přítel - přátelé*

çocuğ + *um* → *çoc*[u:m] „mé dítě“). Ale výchozí tvary stále odpovídaly vzoru, třebaže tvary skutečné nikoli. Tímto způsobem byl vysvětlen každý delší tvar jako kombinace menších segmentů. Každá menší jednotka se opakovala v jiných delších tvarech, které měly částečně podobný význam (anglické *sail-* ve tvaru *sailing* nebo *sails*; turecké *-um*, „můj“, například v *köyüm*, „moje vesnice“), a každé pravidlo pro kombinaci (přidání -ed [d] k vytvoření minulého času, splývání samohlásek po *ğ*) bylo vytvořeno tak, aby mělo co nejrozsáhlejší aplikaci.

Avšak existuje alternativní metoda, jejíž zdroje nacházíme v práci starověkých gramatiků řečtiny a latiny. Spočívá jednoduše v chápání slov jako celků. Vezměme si pro příklad opozici *sop*^{h}*ɔ̂:n* (genitiv plurálu) a akuzativ singuláru maskulina *sop*^{h}*ón.* Pokud jde o formu, druhé v pořadí se prokazatelně skládá ze *sop*^{h}*+ó+n*, přičemž *-o-* signalizuje maskulinní a *-n* akuzativní singulárový sufix. První tvar, jak jsme již viděli, se skládá ze *sop*^{h} (kořen) a rodového sufixu (maskulina či neutra *-o-*, nebo feminina *-a-*), který splývá se sufixem genitivu plurálu. Ale pokud srovnáme tvary jako celky, rozdíl je pouze v tom, že jeden z nich končí na *-ɔ̂:n* a druhý na *-ón*. Anebo abychom rozdíl zredukovali na minimum, jeden tvar obsahuje *ɔ̂:* (dlouhý vokál s klesavou intonací), zatímco u druhého nacházíme *ó* (krátký vokál s vysokým tónem). Odpovídající tvary u slova ANT^{h}ROPOS, „člověk“, jsou *ant*^{h}*rɔ́:pɔ:n* (genitiv plurálu *-ɔ:n* s přízvukem na druhé slabice) a *ánt*^{h}*rɔ:pon* (*-on*, nebo *-o-n* s přízvukem na první slabice). Přízvuk u prvního tvaru můžeme vysvětlit morfonémicky: genitiv plurálu *ánt*^{h}*rɔ:p+ɔ:n* s dlouhým vokálem v poslední slabice dává *ant*^{h}*rɔ́:pɔ:n*. Odlišná zakončení plynou znovu z odlišných procesů sufixace. Ovšem pokud porovnáme tvary jako celky, rozdíl netkví buď v zakončení, nebo v přízvuku. Tvary se liší v OBOJÍM. Srovnejme konečně homonymní *sop*^{h}*ɔ:n* (genitiv plurálu feminina) a *sop*^{h}*ɔ:n* (genitiv plurálu maskulina). Předpokládali jsme odlišné podkladové formy: *sop*^{h}*+á+ɔ:n* (plurál feminina *-a-*) proti *sop*^{h}*+ó+ɔ:n* (plurál maskulina/neutra *-o-*). Pokud bychom se řídili metodou z předchozích kapitol, byl by tento postup naprosto správný. Avšak pokud porovnáme tvary jako celky, nenajdeme jednoduše žádný rozdíl.

Která z metod je vhodnější? U jazyků, jako je angličtina, si často není třeba vybírat. Například můžeme říct, že *sailed* se skládá z kořene *sail-*, ke kterému je přidán sufix *-ed*[3]. Další možností je říci, že tvar *sailed* se liší od ostatních forem slovesa SAIL tím, že je zakončen na *-ed*. Obě analýzy jsou ve výsledku stejné. Ale pro jazyky typu starověké řečtiny

[3] -ed je sufix pro prostý minulý čas

přinášejí odlišné metody odlišné poznatky. Pokud rozlišujeme tvar femininní *sop*^{h}*+á+ɔ:n* a maskulinní *sop*^{h}*+ó+ɔ:n*, je to proto, že se snažíme generalizovat pravidla sufixace. Pak můžeme říci, že všechna maskulina a neutra přidávají *-o-*, zatímco všechna feminina mají sufix *-a-*. Avšak je tu jeden problém, neboť konkrétně u těchto tvarů jsme nuceni předpokládat rozdíl, který ve skutečnosti neexistuje. Metoda, kterou jsme se řídili v předchozích kapitolách – můžeme jí říkat strukturalistická – vedla v tomto smyslu k zatajení faktů. Kdybychom namísto toho jednoduše řekli, že *sop*^{h}*ɔ:n* a *sop*^{h}*ɔ:n* jsou homonyma, postihli bychom pravou podstatu věci, a to nikoli oklikou, nýbrž přímo. Z pohledu strukturalistů jsme však nevysvětlili, PROČ jsou tyto tvary homonymní – PROČ nejsou v této části paradigmatu rozlišeny rody, když jinde jsou. Popřeme-li naše dřívější metody, popřeme v tomto smyslu jakoukoli hlubší analýzu.

Jaké je řešení? Moderní metoda byla již prozkoumána a její přednosti není třeba dále prokazovat. Ovšem existují nejméně tři důvody, proč by opačný postup neměl být zanedbáván.

Zaprvé, odpovídá velmi přesně způsobu, jakým jsou jazyky tohoto typu tradičně vyučovány. Žáci se začínají učit paradigmata zpaměti. Tato paradigmata jsou soubory SLOV JAKO CELKŮ uspořádaných podle gramatických kategorií. Žáci se naučí, že jednotlivé členy paradigmatu odlišuje koncovka – přesně jako se například tvary *sop*^{h}*ón* a *sop*^{h}*ɔ̂:n* liší zakončením *-ón* versus *-ɔ̂:n*. Tyto koncovky pak přenášejí na ostatní lexémy, jejichž paradigmata se zpaměti nenaučili. Zjistí, že některé členy mohou být identické, jako *sop*^{h}*ɔ̂:n* a *sop*^{h}*ô:n*, a to někdy pouze u určité třídy slov, někdy u všech lexémů. Neučí se však pravidla pro jednotlivé formanty – pro maskulinní/neutrální *-o-* či femininní *-ɛ:-*/*-a-*. Neučí se ani pravidla hláskových změn na hranici morfémů. Není to jen záležitost tradice, je to i efektivní. Zdá se velmi pravděpodobné, že pokud by se místo toho užívala metoda strukturalistická nebo jakákoli metoda ze strukturalismu vycházející, nepřinášela by žákům studujícím starověkou řečtinu či latinu – nebo i ruštinu, novořečtinu anebo italštinu – stejný užitek.

Zadruhé, není jasné, zda se sami rodilí mluvčí při studiu nějakého flexivního jazyka neučí slova jako celky. Děti osvojující si starověkou řečtinu se naučí gramatiku fráze typu *sop*^{h}*ɔ̂:n ant*^{h}*rɔ́̂:pɔ:n*, „moudrého muže“. Naučí se rozpoznávat členy fráze, rozlišovat jejich formu a význam od formy a významu jiných jednotek a zvládnout pravidla, která řídí jejich užití. Přitom nepochybně rozdělí fráze na slova. Není však jasné, co by získaly další analýzou. Maximálně jim stačilo zjištění, že oba tvary jsou zakončeny na *-ɔ:n*. Pro děti i dospělé je

nutné rozpoznat taková slova, pokud je slyší – např. rozlišit zmíněnou frázi od akuzativu singuláru *sophòn ánt^{h}rɔ:pon*. Fakt, že rozeznávají slova jako celky, znovu nevypadá nepravděpodobně. Stejně jako skutečnost, že při rozlišování mezi *sop^{h}ô:n* a *sophón* i mezi *ant^{h}rô:pɔ:n* a *ánt^{h}rɔ:pon* hrají stejnou úlohu sufixy i přízvuk.

Skeptik se může dožadovat nezvratného důkazu, avšak ten nacházíme obtížně i pro živý jazyk. Nakonec ale jak latina, tak starověká řečtina měly za gramatiky rodilé mluvčí. A je podstatné, že coby rodilí mluvčí, kteří píší pro ostatní rodilé mluvčí a učí je, také zacházeli se slovy jako s celky. Zkusme proto osvětlit model, jejž užívali. Pak budeme moci srovnat starověkou a moderní metodu za rovnějších podmínek.

STAROVĚKÝ MODEL

Historie starověké gramatiky nás nezajímá. Naštěstí, jelikož je stále předmětem sporů. Avšak od dávných dob rozeznávali učenci čtyři základní jednotky. Dvě z nich mají pouze formu: písmeno (latinsky *litera*), jež, podobně jako moderní foném, bylo nejmenší jednotkou zvuku. Dále slabika, která se skládala z jednoho či více zvuků za sebou. Další dvě jednotky mají jak formu, tak význam. Slovo (latinsky *dictio*) bylo nejmenší jednotkou nesoucí význam a věta či výpověď (latinsky *oratio*) pro změnu sestávala z jednoho nebo více slov. Všimněme si nyní, že tehdy neexistovala žádná jednotka podobná modernímu morfému. Slova byla formami a mohla být rozdělena na písmena a slabiky. Nebyla však dělena na menší významové jednotky.

Problém slova spočíval především v jeho klasifikaci. Na nejvyšší úrovni bylo slovo přiděleno k určitému slovnímu druhu: podstatné jméno, zájmeno, sloveso atd. Termín, který překládáme jako „slovní druh“ (latinsky *pars orationis*), znamenal přesněji „část výpovědi“ nebo „prvek věty“. Proto na této úrovni bude latinská věta *Nihil enim semper floret*, „Neboť nic nekvete věčně“, analyzována na jméno *nihil*, „nic“, spojku *enim*, „neboť“, příslovce *semper*, „věčně“ a sloveso *floret*, „kvete“. Analyzovat větu znamenalo přesně připsat každé slovo jeho *pars* či „druhu“, činnost označovaná anglickým slovesem „to parse“, rozebrat, které známe ze školní výuky.

Každý slovní druh byl pak dále klasifikován podle svých „akcidentů“, kategorií (latinsky *accidentia*). Vezměme si jako příklad sloveso *floret*, „kvete“. Podle Donata (4. století n. l.) má sloveso následující kategorie: zaprvé, sloveso je jistého typu nebo „kvality“ (latinsky *qualitas*). To zahrnuje slovesný **způsob**: *floret* je v tomto ohledu indikativem. Má

ale další vlastnosti. Sloveso jako *florescit*, „rozkvétá“, je inchoativem (popisuje začátek procesu). I toto bylo součástí jeho kvality. Naproti tomu *floret* inchoativem není.

Sloveso dále náleží k určité **konjugaci**. Tuto kategorii můžeme chápat jako „časovací třídu“: z našeho pohledu patří lexém FLOREO („kvést“) k časovací třídě, která se tradičně nazývá druhou konjugací. Z pohledu starověkých gramatiků spočívá veškerá klasifikace ve tvarech a samotné *floret*, podobně jako *floreo*, „kvetu“, a další tvary tohoto lexému patří do oné konjugace.

Sloveso je dále klasifikováno s ohledem na **rod** – latinsky genus. *Floret* je tvarem aktivním, činným, přičemž mu neodpovídá žádný odpovídající tvar trpný, pasivní, žádné *floretur*, „jsem kveten/a“, neexistuje. Podle starověkých gramatiků nemá tedy toto sloveso ani činné, ani trpné tvary, pouze „neutrální“ (doslova „žádné z nich“).

Zbývající kategorie jsou **číslo** (singulár), **čas** (prézens) a **osoba** (třetí), a pak ještě kategorie s názvem forma či „tvar“ (latinsky *figura*). Rozdíl zde tkvěl mezi jednoduchými tvary a tvary složenými, především předponovými. Forma *floret* je pak jednoduchá, na rozdíl od *defloret*, „odkvést“.

Shrneme-li kategorie v pořadí, v jakém je sepsal Donatus, klasifikace *floret* bude vypadat následovně:

KVALITA: indikativ, inchoativum atd.
KONJUGACE: druhá
ROD: neutrální
ČÍSLO: singulár
FORMA: jednoduchá
ČAS: prézens
OSOBA: třetí

Kategorie jsou tedy poměrně různorodé. „Druhá konjugace“ poukazuje na časovací třídu a „jednoduchá forma“ zase na fakt, že tvar jako celek neprošel žádným typem lexikálního procesu. „Inchoativum“ coby kategorie *florescit*, „rozkvétá“, odkazuje ke specifickému slovotvornému procesu. Ostatní kategorie jsou však typu morfosyntaktického. U lexému jako je FLOREO se nerozlišuje činné a trpné paradigma. Moderní terminologií by byl popsán jako neutrální. Ovšem v rámci morfosyntaktické kategorie osoby je *floret* jasně třetí osobou a v rámci morfosyntaktické kategorie čísla je tvar jasným singulárem atd.

Co bylo společné pro všechny formy toho, co se nazývá „FLOREO“? Odpověď zní – a je důležité zaznamenat změnu typu písma – že všechny jsou flexivními tvary *floreo*. Termín „flexe“ pochází z latinského slovesa, jehož základní význam je „ohýbat“. V tomto kontextu je nejlepší ho překládat jako „modifikovat“. Tvary jako *floret,* „kvete“, nebo třetí osoba plurálu *florent,* „kvetou“, jsou modifikacemi či „ohýbáním“ *floreo,* „kvetu“. To stejné platí např. i pro futurum *florebo,* „budu kvést“. Stejně jako jsou *floret* a *florent* modifikacemi *floreo,* také *florebo* může být následně změněno ve třetí osobu singuláru *florebit,* „bude kvést“ či třetí osobu plurálu *florebunt,* „budou kvést“. V každém paradigmatu, tak jak je chápáno, existuje základní, nemodifikovaný, **opěrný tvar**. To je takový tvar, jenž poskytuje konvenční reprezentaci lexému (psáno velkými písmeny, „FLOREO“) Ovšem pro starověké gramatiky to byla opět jedna z forem. Její zvláštní postavení bylo způsobeno tím, že všechny ostatní tvary jsou jejími modifikacemi či „ohýbáním“.

Podobně je tomu u podstatných jmen. Paradigma FLOS, „květina“, je souborem tvarů ve vzájemném vztahu, z nichž všechny byly chápány jako modifikace nominativu singuláru *flos*. Ve starověké terminologii byl nominativ „rovným“ tj. „neohýbaným“ pádem. Ostatní tvary vznikly ohýbáním nominativu a byly proto „šikmé“ nebo nakloněné. Tudíž *floris* (genitiv singuláru) bylo šikmou formou přetvářející *flos*. Podobně *florum* (genitiv plurálu) bylo šikmým tvarem modifikujícím *flores* (nominativ plurálu). Plurál *flores* byl zase další modifikací *flos*.

Gramatik měl tehdy ideálně dva úkoly: jedním bylo specifikovat slovní druhy a jejich kategorie. To byla páteř mluvnice, která ve školních příručkách pozdní říše, jako byla například Donatova, vévodila kapitolám o morfologii. Druhým úkolem bylo určit rozdílné vzory flexe. Vezměme si pro příklad *flos* → *floris*. Z formálního hlediska je *-s* nahrazeno *-ris*. Pokud jde o význam, nominativ se změní na genitiv. To stejné se děje se slovem „ústa“ (*os* → *oris*) a něco velmi podobného například se slovem „strážce“ (*custos* → *custodis*) nebo „věno“ (*dos* → *dotis*). Toto je jeden vzor se svými variantami, podle kterého se některá podstatná jména řídí. Nyní se podívejme na slova pro vzor „pán“ a „otrok“. Ke stejné významové modifikaci (nominativ → genitiv) potřebujeme odlišnou formální změnu: *dominus*, „pán“, → *domini*, *servus*, „otrok“, → *servi*. Zde se objevuje jiný vzorec. Moderní gramatik by hovořil o odlišných sufixech genitivu singuláru nebo o rozdílných alomorfech morfému genitivu singuláru. Pro starověkého gramatika to byly různé formální změny, při nichž byly z „rovného“ pádu odvozeny pády šikmé.

Nejznámější způsob, jak odkrýt tyto vzorce, je užití takzvaných **vzorových paradigmat**. Řecký výraz *parádeigma* znamenal přesně toto, „vzor“ či „příklad“.

Předpokládejme například, že již známe paradigma slova „pán“. (To bylo vlastně vyloženo na konci druhé kapitoly.) Předpokládejme též, že víme, že výraz pro slovo „otrok“ (nominativ singuláru *servus*) náleží ke stejné skloňovací třídě. Pak je možné užít flexi *dominus*, „pán“, jako vzor či model pro flexi *servus*. Tak jako se tvoří genitiv singuláru *dominus* → *domini*, *servus* dává *servi* atd.

Tato metoda je známá všem, kdo se tradičním způsobem učili latinu nebo jiné flexivní jazyky. Nicméně stojí za to se zastavit a uvážit, co obsahuje. Flexe *servus* je v podstatě předpovídána pomocí **analogie** s flexí *dominus*. Genitiv singuláru *domini* se má k nominativu singuláru *dominus*, tak jako se má x (neznámé) k nominativu singuláru *servus*. Co je potom x? Odpověď: musí to být *servi*. Zapíšeme: *dominus:domini* = *servus:servi*. Vzorec platí pro mnoho dalších podstatných jmen patřících do skupiny známé jako druhá deklinace. Vezměme si například *locus*, „místo“, nebo *rogus* „pohřební hranice“. Stejným procesem analogie vydedukujeme poměry *dominus:domini* = *locus:loci* = *rogus:rogi*. V některých metodách výuky jazyka se procesy analogie často vyjevovaly pomocí cvičení na doplnění prázdných míst. Je to zmechanizovaná starobylá metoda. A tak v tomto případě začínáme s něčím, co se může jevit jako částečně vyplněná tabulka.

	nom. sg.	***gen. sg.***
„pán“	dominus	domini
„otrok“	servus	____?
„místo“	locus	____?
„hranice“	rogus	____?

Cvičení: doplň mezery. Odpověď: *servi, loci, rogi*.

Analogie je v lingvistické teorii důležitý koncept. Hraje významnou roli při morfologických změnách, jak jsme zaznamenali dříve. Také představuje podstatnou část procesu, při němž se děti učí mateřský jazyk. Jedno z nejbanálnějších a často opakovaných pozorování dětské řeči se týká šíření pravidelných flektivních vzorců (anglické *-ed*, *-s* atd.) coby analogických náhrad za nepravidelné tvary. Dítě tak použije tvary jako *He oughted to do it* (he ought to = *měl by*) nebo *She bringed it* namísto *She brought it* (to bring = *přinést*). Také nepravidelné vzory se mohou šířit na úkor pravidelných: ilustruje to příklad uvedený již dříve

- *dove* místo *dived* (to dive = *potopit se, ponořit se*) analogicky podle *drove* (to drive = *řídit*).[4] Sotva nás pak překvapí, že tradiční výuka jazyka těží ze stejného instinktu.

Užití paradigmat patří přesně do období po konci západní říše, kdy se latina začala více a více vyučovat jako cizí jazyk. Po celou dobu tradice však analogie podléhaly jasným pravidlům. Vraťme se například k *flos → floris*. Nominativ patří do souboru slov zakončených na *-os* a je to maskulinum. Ve své dlouhé vědecké gramatice sestavené kolem roku 500 n.l. považuje Priscian toto za podmínky nutné pro stanovení pravidla. „Maskulina končící na *-os*," píše, „vytvářejí genitiv odstraněním *s* a přidáním *ris*." V našem zápise pak *-s → -ris*: další příklady jsou *ros → roris* („rosa") nebo *mos → moris* („zvyk"). Podstatná jména končící na *-os*, která nejsou maskulina, se řídí jiným pravidlem: *-os → -tis*. Slovo pro „věno", které jsme zmiňovali již dříve, je ženského rodu, a proto platí *dos → dotis*. Pravidla však mohou mít výjimky, jedním z nich je *custos*, „strážce", protože je odvozeno ze slovesa *custodio*, „stráží" (*custos → custodis*). Priscian však v šesté knize své gramatiky, z níž byly uvedené příklady vybrány, prochází všechny třídy podstatných jmen definovaných deklinací, koncovkou a rodem a udává všeobecná pravidla pro genitiv, kdekoli je to možné.[5]

Tato pravidla je možné chápat jako **morfologické transformace**, při nichž se formální operace pojí se sémantickou. Pravidlo pro *florit* může být zapsáno takto:

maskulinum na -os nominativ singulár	**→**	**genitiv**
X + s	**N**	**X + ris**

Na rovině formální či fonetické se *s* mění v *ris*, na rovině sémantické se nominativ mění v genitiv. Ve své další knize udává Priscian pravidla pro další ohýbání podstatných jmen, mezi nimi i pro nominativ plurálu. Slovo pro „květinu" náleží do třídy tradičně označované jako třetí deklinace a pravidlo, jež se zde uplatňuje, lze zapsat:

[4] v češtině by šlo o příklady typu *nůžem* namísto *nožem*, či genitiv plurálu slova *houba* v podobě *houb*, nikoli *hub*

[5] *Grammatici latini*, ed. H. Keil, vol. II (Leipzig, Teubner, 1855), pp. 194-282. Nouns in *-os*, pp. 253f.

3. deklinace **genitiv** **singulár** **X + is**	**N**	**→** **nominativ** **plurál** **X + es**

Z genitivu singuláru *floris* daného prvním pravidlem tedy následně odvodíme nominativ plurálu *flores*.[6] Pokud budou uplatněna všechna příslušná pravidla, můžeme říct, že paradigmatu je připsána zároveň **sémantická** i **derivační struktura**. Sémantická struktura je dána protínajícími se morfosyntaktickými kategoriemi. Jedná se o nominativ singuláru, což je náš výchozí bod, dále nominativ plurálu, genitiv singuláru a uplatněním dalšího pravidla nebo posloupnosti pravidel genitiv plurálu atd. Derivační struktura vyplývá z pořadí, ve kterém byly operace provedeny. Začínáme nominativem singuláru, z něhož jsme nejdříve odvodili genitiv singuláru a z něj poté genitiv singuláru. Dle Prisciana pak také akuzativ singuláru atd.

V tuto chvíli možná novodobý čtenář předpokládá, že derivační struktura by vždy měla plynout ze sémantické. Vezměme si např. sloveso *floreo*. Dalo by se očekávat, že další tvary indikativu prézentu budou systematicky odvozeny z první osoby singuláru: tudíž druhá osoba singuláru *flores* (*-eo → -es*), třetí osoba singuláru *floret* (*-es → -et)* atd. Dalším předpokladem by poté bylo, že by první osoba singuláru indikativu prézentu měla být zdrojem pro další časy: *floreo* → indikativ imperfekta *florebam* (*-o → -bam*) atd. Každá sémantická operace by zahrnovala minimum kategorií a formální operace by se co možná nejlépe odlišovaly tím, co je dnes nazýváno formanty. Toto ovšem nenajdeme ani ve starověkých gramatikách, ani v tradiční výuce, která je na nich založená. V moderní výuce se pravidla udávají pouze sporadicky. Nicméně jedno z nich, které jsem se naučil, by mohlo být zapsáno takto:

prézens **infinitiv** **činný** **X**	**V**	**→** **první osoba** **singulár** **imperfektum** **subjunktiv** **X + m**

Kategorie jsou stejné, jako je popisuje tradice: mění se způsob (infinitiv → subjunktiv), stejně jako čas (prézent → imperfektum) a také odvozený tvar, jenž je určitý, nabývá osoby a čísla.

[6] Ibid., pp. 349f.

Na sémantické rovině tak transformace prochází napříč paradigmatem. To je však odůvodněno tím, že je toto pravidlo formálně jednoduché i absolutní. Pro každé sloveso, jakkoli nepravidelné může být v jiných ohledech, platí, že prézentní infinitiv vždy předpovídá subjunktiv imperfekta. U slovesa „kvést“ je to *florere → florerem*, u nepravidelného slovesa „být“ pak *esse → essem* a tak dále bez výjimky.

Další názorný příklad najdeme u Theodosia z Alexandrie (přelom čtvrtého a pátého stol. n. l.), tentokrát na řecké sloveso. Theodosius si bere jako modelové sloveso *týptɔ:* nebo τύπτω, „zasáhnu“ a jeho „úvodní pravidla“ (είσαγωγικοί καυόες) jsou v podstatě anotovaným paradigmatem. Sémantická struktura je tím pádem dána pořadím, v jakém jsou tvary seřazeny a diskutovány: nejprve tvary indikativu prézentu (*týptɔ:*, „udeřím“, *týpte:s*, „udeříš“, *týpte:* „udeří“ atd.). Poté indikativ imperfekta a pak další časy v již konvenčním pořadí. Anotace udávají pravidla. Například k druhé osobě singuláru *týpte:s* (τύπτεις) Theodosius říká, že všechny tvary první osoby končící na *-ɔ:* (jako *týptɔ:*, „udeřím“) tvoří odpovídající tvar druhé osoby singuláru změnou *-ɔ:* v *-e:s*. K dalšímu tvaru (*týpte*:) říká, že všechny tvary druhé osoby končící na *-s* (jako *týpte:s*) tvoří třetí osobu singuláru vymazáním této koncovky.

Dosud je sémantická a derivační struktura v harmonii: první osoba singuláru → druhá osoba singuláru → třetí osoba singuláru. Nyní se však podívejme na další tvary indikativu prézentu. Řešením pro první osobu plurálu, *týptomen*, by bylo začít znovu od první osoby singuláru (*-ɔ:* v *týptɔ:* se změní na *-o* a přidá se *-men*). Theodosius však ve skutečnosti tento tvar odvozuje od genitivu singuláru maskulina odpovídajícího participia. To má tvar *týptonos*, a pokud odstraníme *-tos*, zůstane nám *týpton*. To je pak chápáno jako zdroj dvou tvarů. Prvním je první osoba singuláru indikativu imperfekta, *étypton*, „udeřil/a jsem“, která je vytvořena tak, že se k počátku slova přidá to, co tradičně nazýváme „augment“. Druhým tvarem je *týptomen*, kdy je *-n* nahrazeno *-men*. Genitiv singuláru participia je tedy odvozen z nominativu singuláru (*týptɔ:n*), které je zase odvozeno z nemodifikované první osoby singuláru (*týptɔ:*). A tak, namísto přímé derivace, kterou by mohl moderní čtenář předpokládat (první osoba singuláru *týptɔ:* → první osoba plurálu *týptomen*), Theodosius na to jde mnohem větší oklikou. Shrnuto: *týptɔ:* (1.os.sg.) → *týptɔ:n* (nom.sg.part.) → *týptontos* (gen.sg.) → *týpton* (přechodný tvar) → *týptomen* (1.os.pl.).

Zbývající tvary indikativu prézentu jsou druhá osoba plurálu (*týptete*) a třetí osoba plurálu (*týptu:si*) a dva homonymní duálové tvary (oba *týpteton*). Podle Theodosia je druhá osoba plurálu přímo odvozena z první osoby plurálu: *týptomen → týptete*. Ta je pak přirozeným zdrojem pro duály: *týptete → týpteton*. Třetí osoba plurálu je však homonymní

s dativem plurálu participia, zní taktéž *týptu:si*. Theodosius upozorňuje na to, že toto platí pro futurum i prézens: podobně se shoduje *týpsu:si*, „[oni] udeří“ a *týpsu:si*, budoucí infinitiv. Pravidlo platí též pro třídu sloves, jejichž nemodifikovaný tvar první osoby nekončí na *-ɔ:*, nýbrž na *-mi*: např. *títhɛ:mi*, „umísťuji“, třetí osoba plurálu a dativ plurálu participia je pak *títhê:si*. Tím pádem je přirozená derivace dativ plurálu *týptu:si* → třetí osoba plurálu *týptu:si*, přičemž první jmenované opět pochází z tvaru *týptɔ:n* (nominativ singuláru).[7]

Z pohledu předchozích kapitol se může tento starověký přístup zdát poněkud zvrácený. Co má společného *-si* z tvaru třetí osoby plurálu se *-si* v dativu plurálu? Co má co dělat *-n-* v genitivu singuláru *týptontos*, které můžeme rozložit na formanty *týpt* + *o* + *nt* + *os*, s *-n-* v imperfektu? Co má ve skutečnosti společného *-t-* v druhé osobě plurálu (*týpt* + *e* + *te*) s náhodně se objevujícím *-t-* v duálu (*týpt* + *e* + *ton*)? Odpovědi z moderního hlediska zní: vůbec nic. Je však jasné, že Theodosius se pokouší vytvářet vlastní pravidla tak, aby byla co nejjednodušší a co nejvšeobecnější. Pokud jsme si již odvodili *týptete* s *-et-*, je snadnější odvodit *týpteton* z tohoto tvaru než z nějakého jiného bez *-et-*. Pokud je tvar třetí osoby plurálu *týptu:si* homonymní s dativem plurálu *týptu:si*, formální změna je nulová. Pokud by bylo první jmenované odvozeno z *týptɔ:* nebo *týptomen*, bylo by to komplikovanější. Navíc, bylo by nezbytné přijít s odlišným pravidlem pro slovesa končící na *-mi*. Rozdíl tkví opět v tom, že zatímco moderní strukturalista přemýšlí v terminologii morfémů, starověký gramatik, jakým byl Theodosius, v podstatě uvažoval o slovech jako celcích. Povědomí o slově majícím funkční části – slabiku *-men* v *týptomen*, augment *é-* v *étypton* – bylo nanejvýš druhotné.

MODERNÍ ADAPTACE

Pokud se starověký přístup lišil, je možné se z něj něco naučit? Jsou zde dvě možnosti. Můžeme si úspěšně vypůjčit pojetí z klasické tradice, které lze integrovat do přístupu, jenž byl rozvinut v předchozích kapitolách. Nebo můžeme dojít k závěru, že jejich přednosti jsou odlišné a vzájemně neslučitelné.

Nejvšeobecnějším poznatkem je to, že jedna flexe má tendenci předpovídat jinou. Vraťme se například k latinskému podstatnému jménu. Genitiv singuláru substantiva typu DOMINUS, „pán“ je zakončen na dlouhé -[:i] (*dominī*); genitiv singuláru FLOS, „květina“, na -[is] (*flōris*). Tomu odpovídají koncovky dativu singuláru, dlouhé -[o:] u DOMINUS a

[7] *Grammatici graeci*, ed. A. Hilgard, vol. 4.1 (Leipzig, Teubner, 1894), pp. 43ff.

dlouhé -[i:], (*flōrī*) u FLOS. Toto platí absolutně: všechna podstatná jména zakončená v genitivu singuláru na -[i:] mají dativ singuláru zakončený na -[o:] a všechna substantiva tvořící genitiv singuláru koncovkou -[is] mají -[i:] jako koncovku dativu singuláru. Podobné implikace platí i pro ostatní pády. Například podstatná jména typu DOMINUS mají v koncovce genitivu plurálu -[rum] (*dominōrum*) a v dativu/ablativu plurálu pak -[i:s]. Substantiva typu FLOS mají však genitiv plurálu zakončen buď na *-um* (*flōrum*) nebo na *-ium* a dativ/ablativ plurálu končí na -[bus] (*flōribus*). Všude nacházíme alternace: genitiv singuláru -[i:] alternuje s -[is], genitiv plurálu -[rum] zase s -[um] či -[ium] atd. Alternace jsou však vzájemně závislé. Neexistuje například podstatné jméno s genitivem singuláru na -[is] a dativem/ablativem plurálu na -[i:s]. Jen několik substantiv, jako je například DIES, „den“, má genitiv plurálu zakončen na -[rum] (*dierum*), ale dativ/ablativ plurálu končí na -[bus] (*diebus*). Všechna podstatná jména zakončená v dativu/ablativu plurálu na -[i:s] mají genitiv plurálu zakončený na -[rum].

Toto pojetí může být začleněno do jakéhokoli modelu. Tradičně tvoří základ pro metodu vzorových paradigmat. Pokud by alternace byly nezávislé, muselo by jich být velké množství. Jedna třída podstatných jmen by měla tvar genitivu singuláru jako DOMINUS, ale všechny ostatní koncovky jako FLOS. Jiná by měla koncovky jako FLOS ve všech tvarech kromě dativu/ablativu plurálu atd. pro každou možnou kombinaci. Ovšem vzhledem k tomu, že jsou alternace vzájemně závislé, jejich počet může být velmi nízký. Podle tradice je jich pět. Vzorem FLOS se obecně řídí všechna substantiva třetí deklinace – „obecně“, neboť existují detaily (jako je alternace mezi -[um] a -[ium] v genitivu plurálu). které je dále rozdělují. Například malá třída vzoru DIES tvoří pátou deklinaci. Je příjemnější naučit se paradigmata jako celky než každou alternaci zvlášť.

Předpokládejme však, že trváme na modelu z předchozích kapitol. Pak bychom museli pro každý pád udávat jiné pravidlo. Museli bychom říci, že u jedné třídy podstatných jmen je genitiv singuláru tvořen sufixem -[i:], u jiné sufixem -[is]. Museli bychom také říci, do jaké třídy každé substantivum náleží: DOMINUS do třídy se sufixem -[i:], FLOS do třídy se sufixem -[is]. Podobně pro ostatní pády. Podle pravidel např. pro genitiv plurálu existuje třída se sufixem -[rum], další se sufixem -[um] a další s -[ium]. Jelikož jsou však alternace

vzájemně závislé, různé soubory tříd budou mít tendenci korespondovat. Proto můžeme zavést všeobecnější klasifikaci (první deklinace, druhá deklinace atd.), která pokryje všechny alternace.

Jakkoli je vyjádřeno, toto pojetí je důležité a hrálo podstatnější roli v tradiční výuce než většina strukturalistických zpracování. Můžeme ovšem také ospravedlnit metodu morfologických transformací? To by mohl být pro moderní přístup větší problém, neboť pravidlo pracující s komplexními tvary jako s celky bude v rozporu s pravidly, která zacházejí s jednotlivými částmi tvarů.

Obraťme se nyní na chvíli ke španělštině. Následující tabulka ukazuje indikativ a subjunktiv prézentu slovesa COMPRAR, „koupit“:

	indikativ	***subjunktiv***
já	compro	compre
ty	compras	compres
on atd.	compra	compre
my	compramos	compremos
vy	compráis	compréis
oni atd.	compran	compren

Budeme předpokládat, že *compro* je z morfonémického hlediska tvořeno *compra* + *o*. Ukáže se, že subjunktiv je určen změnou *a* na *e* ve druhé slabice. Pak se však podívejme na tvary COMER, „jíst“.

	indikativ	***subjunktiv***
já	como	coma
ty	comes	comas
on atd.	come	coma
my	comemos	comamos
vy	coméis	comáis
oni atd.	comen	coman

(Podobně jako v předchozím případě vzniklo *como* z *come* + *o*.) Zde je schéma opačné: nyní má *e* indikativ a *a* subjunktiv. Obdobně to platí pro VIVAR, „žít“, které má v subjunktivu opět *a* (*viva, vivamos*, atd.), zatímco indikativ má základní tvary *i*: *vivo* (*vivi* + *o*), „žiji“, *vives*

← *vivi* + *s*, „žiješ“, *vive* ← *vivi*, „žije“, *vivimos* (*vivi* + *mos*), „žijeme“, *vivís* ← *viví* + *is*, „žijete“, *viven* ← *vivi* + *n* „žijí“. Toto jsou pravidelná schémata a nenacházíme je pouze ve španělštině, ale též v italštině, portugalštině a obecně jihorománských jazycích.

Jak by měla být pravidla stanovena? Pokud nás zajímají formanty, řešením je očividně říci, že *-e* a *-a* jsou alternujícími znaky subjunktivu. Můžeme to chápat tak, že byly přidány k vokálům indikativu: *compre* morfonémicky vzniklo spojením *compra* + *e*, *coma* a *viva* pak *come* + *a* a *vivi* + *a*. Vyznačuje se však subjunktiv skutečně jednou z těchto samohlásek? Pokud je znakem – *e*, jako ve tvaru *compre*, pak ale stejný vokál je znakem indikativu ve tvarech jako je *come*. Pokud je *-a* znakem subjunktivu v *coma* nebo *viva*, pak ale také označuje indikativ u *compra*. Ve skutečnosti nejsou důležité samohlásky jako takové. Tvar zakončený na *e* je subjunktivem, pouze pokud jako celek přísluší k paradigmatu sloves typu COMPRAR. Tvar končící na *a* je subjunktivem jen tehdy, pokud jako celek patří do paradigmatu sloves, jakými jsou COMER či VIVIR.

Systém v podstatě funguje díky procesu změn samohlásek. Ta v indikativu je běžnou kmenovou nebo kmenotvornou samohláskou: objevuje se též v infinitivu (např. *comprar*, „koupit“), ve futuru (*compraré*, „budu kupovat“) a jinde. Pokud se jedná o otevřený/nízký vokál (*a*), ve kmeni subjunktivu nacházíme přední vokál *e*: např. *compra-* → *compre-*. Pokud jde o přední vokál (*e* nebo *i*), pak kmen subjunktivu obsahuje otevřený/nízký vokál: *come-* a *vivi-* → *coma-* a *viva-*. Takto by to však starověcí gramatikové neřekli. Zaprvé, neměli ponětí o předních a nízkých vokálech. Důležitější je ovšem skutečnost, že my odvozujeme kmeny z kmenů (*compra-* z *compre-*, *come-* z *coma-*, *vivi-* z *viva-*), kde oni by odvozovali konkrétní tvary subjunktivu (řekněme první osoba singuláru *compre, coma, viva*) z konkrétních tvarů indikativu. Pravidlem je však morfologická transformace. Neodvozuje delší kmen z kratšího. Namísto toho spojuje KONTRASTUJÍCÍ kmeny, stejně jako učenci ve starověku, jako byl Theodosius, spojovali kontrastující slova.

Pro naši další ilustraci se můžeme vrátit k latině. Zvažme opozici mezi (aktivním) participiem futura a (pasivním) příčestím minulým. U slovesa typu AMO, „milovat“, je druhé jmenované založeno na kmeni *amāt-* (nominativ singuláru maskulina *amāt-u-s*). První tvar je odpovídajícím způsobem založen na *amātur-* (nominativ singuláru maskulina *amātur-u-s*). Ale jaký je mezi nimi vztah? Pokud jde o formanty, zdá se, že činné futurum *amātur-* je odvozeno od *amāt-* přidáním -ūr-. Nebo také, jak by to podali staří gramatikové, *amātūrus* pochází z *amātus* změnou *-s* na *-rus*. Neexistuje však žádný důvod, aby význam činného příčestí budoucího obsahoval význam trpného příčestí minulého. Z formálního hlediska *amāt-*

ūr- obsahuje *amāt-*. Pokud jde ale o význam, jediné, co mají tvary společné, je fakt, že jde o praticipia.

Čtenář neznalý latiny může v tuto chvíli nabýt podezření, že ona formální korespondence je nahodilá. Je lákavé argumentovat, že *amātus* je *amā-t-u-s* se sufixem *-t-* a *amātūrus* je *amā-tūr-u-s* se samostatným sufixem *-tūr-*. Podívejme se však na některá další slovesa. Verba typu SECO, „řezat" jsou obecně jako AMO kromě příčestí minulého, kde před *-t-* není žádný vokál: *sec-t-u-s*, nikoli *secātus*. Podobně je tomu v participiu futura (*sec-t-ūr-u-s*). Slovesa typu MONEO, „radit", mají v minulém participiu *-it-* (*mon-it-u-s*). Obdobně v příčestí budoucím (*mon-it-ūr-u-s*). Jiná slovesa, jako je RADO, „holit", tvoří participia se *-s-* (*rāsus* ← *rād* + *sus*), participium futura pak *rāsūrus*. Existuje několik výjimek, ale všeobecně lze říci, že pokud kmen příčestí minulého, jakkoli je nepravidelné, obsahuje *x*, pak má příčestí budoucí *x* s přidáním *-ūr-*.

V zásadě můžeme sestavit seznam paralelních pravidel. Pro takovou a takovou třídu bychom řekli, že jak minulé, tak budoucí participium se tvoří stejně jako u AMO. Pro jinou třídu zase platí, že obě participia jsou tvořena podle SECO atd. Zdvojení je ovšem zřejmé. Abychom se mu vyhnuli, znovu můžeme nahradit jeden soubor pravidel transformací. Ta by mohla být vyslovena o slovech jako celcích: *amātus* → *amātūrus, sectus* → *sectūrus, rāsus* → *rāsūrus*. Takto bychom byli nejblíže starověkému pojetí. Anebo použijeme španělskou změnu souhlásek, která také může být použita na kmeny: *amā-t-* → *amā-t-ūr-*, *sec-t-*, *sec-t-ūr-*, základové *rād* + *s* → *rād* + *s* + *ūr-*. V obou případech odvozujeme jeden tvar z druhého napříč paradigmatem.

Zdá se, že i zde se můžeme poučit ze starověkého pojetí. Můžeme však sladit starověký model s modelem kmenů a formantů? Existuje metoda, jejíž pomocí bychom mohli stanovit pravidla obojího druhu – jak pro transformace, tak pravidla z předchozích kapitol – bez zdvojení či protiřečení?

Jeden způsob tu je, i když se může zdát příliš komplikovaný. Předpokládejme, že jsme stanovili soubor pravidel pro latinské minulé příčestí. U sloves typu AMO je kmen tvořen přidáním *-t-* ke kmenové samohlásce. U sloves typu SECO je tvořen přidáním *-t-* bez vokálu. K typu RADO přidáváme *-s-* atd. Tato pravidla jsou vyslovena v našem dřívějším pojetí „předmět a proces" ("Item and Process"). Ale pak můžeme přidat něco, co je v podstatě **metapravidlem**. Jedná se o výrok na vyšší rovině, který je spíše pravidlem pro pravidla než přímo pro tvary. V tomto případě se bude týkat souboru pravidel pro minulé příčestí a bude z nich odvozovat odpovídající soubor pravidel pro příčestí budoucí. Tedy (nehledě na výjimky) bude říkat, že kde pravidlo pro minulé příčestí předepisuje *x*, tam pravidlo pro

participium futura nakazuje *x* plus sufix *-ūr-*. Uvažme znovu sloveso typu AMO. Podle explicitně daného pravidla je kmen příčestí minulého *amā-t-*. Dle odvozeného pravidla má příčestí budoucí kmen *amā-t-ūr-*. Toto druhé pravidlo však není dáno explicitně. Řídí se metapravidlem. Stejně jako odpovídající pravidla pro *sec-t-ūr-*, *rās-ūr-*, atd.

Metapravidlo říká to, co by řekla transformace, až na to, že je vynášeno nad pravidly místo nad tvary. Samotná pravidla, ať už jsou stanovená, nebo implicitně přítomná v metapravidle, popisují známý proces, v němž jsou z kratších tvarů tvořeny delší. Není tu však žádný protimluv, neboť se nacházejí na jiné úrovni než metapravidlo.

Metapravidla budeme nyní dále ilustrovat na příkladech synkretismu. Známým příkladem z latiny je fakt, že nominativ a akuzativ neutra jsou vždy totožné. V případě maskulina a feminina se většinou liší: nominativ *domin-us* oproti akuzativu *dominu-m*, nominativ *flōs* versus akuzativ *flōrem*. Pro neutrum BELLUM, „válka“, jehož další flexivní tvary se shodují s DOMINUS, platí, že jak nominativ, tak akuzativ singuláru znějí *bellum*, a nominativ i akuzativ plurálu mají tvar *bella*. Toto je platné pro všechna neutra a pro všechny neutrální tvary adjektiv a participií, pro singulár i plurál (*bellum*, *bella*), bez ohledu na deklinaci. Druhá deklinace *bellum* má sufix *-m* (srovnej *dominu-m*). Třetí deklinace *caput*, „hlava“, nemá žádný sufix. Ale i v tomto případě jsou tvary nominativu a akuzativu homonymní.

Tento fakt je tradičně prezentován jako pravidlo identity tvarů. Můžeme jej však přeformulovat jako metapravidlo: nikoli tedy „u všech neuter jsou tvary nominativu a akuzativu totožné“, nýbrž „u všech neuter jsou PRAVIDLA PRO nominativ a akuzativ totožné. Pak můžeme stanovit pravidla pro jeden z pádů a pravidla pro druhý budou následovat automaticky. U BELLUM může být tvar akuzativu odvozen stejným způsobem jako u maskulin typu DOMINUS, „pán“, nebo u feminin typu PUELLA, „dívka“. Všechny se vyznačují sufixem *-m*: *bellu-m, dominu-m, puella-m*. Poslední dva mají odlišné tvary nominativu: *dominu-s* se sufixem *-s*, *puella* bez sufixu. Pro tyto dva tak musíme stanovit další pravidla. Avšak pro neutrum *bellum* žádné další nepotřebujeme. Z pravidla o akuzativu podle metapravidla vyplývá, že nominativ má také sufix *-m*.

Pro substantiva jako CAPUT, „hlava“, může metapravidlo fungovat opačným směrem. Kořen je *capit-* (genitiv singuláru *capit-is*) a stejně jako FLOS, „květina“, patří tento lexém do třetí deklinace. Pokud by šlo o maskulina či feminina, očekávali bychom tvar akuzativu zakončený na *-em*: *capitem*, podobně jako *florem*. Jelikož tento sufix však nenacházíme, nechejme tento pád bez pravidla. Místo toho stanovíme pravidlo pro nominativ: žádný sufix, ale nepravidelná změna *-i-* (v *capit*) → *-u-*. Viděli jsme, že nominativ *puella*, „dívka“, také

nemá sufix, a ve třetí deklinaci najdeme další podobná slova. V takovém případě, stejně jako bylo pro BELLUM odvozeno implicitní pravidlo z jiného, explicitně stanoveného pravidla pro akuzativ, tak u CAPUT vyplývá pravidlo pro akuzativ z toho pro nominativ.

Pro tvary množného čísla (*bell-a*, stejně jako *capit-a*) může metapravidlo fungovat oběma směry. Ovšem znovu se zabýváme pouze jedním z pádů na nižší úrovni. Metapravidlo následně poskytne identický proces u druhého pádu.

Co by řekl starověký gramatik, kdyby se mohl navrátit na zem a číst tyto odstavce? Možná by ocenil vynalézavost, s níž se gramatici z konce dvacátého století naučili pohrávat si s pravidly. Vynalézavost je však ta nejlacinější ctnost, kterou může vědec mít. Bráno vážně, mohl by mít starověký gramatik pocit, že jsme ztratili schopnost nezbytného proniknutí k podstatě věci. Na nižší úrovni (úrovni pravidel, nikoli metapravidel) stále popisujeme slova jako komplex opakujících se částí. Pouze jsme přidali pravidla vyšší úrovně, která mohou nepřímo spojovat zástupce protichůdných vlastností. Avšak podle starověkého výkladu je slovo neanalyzovatelným celkem a na části slov, jako např. *-rus* na konci budoucího participia *amātūrus* nebo *-e* ve španělském subjunktivu *compre*, je poukazováno pouze mimochodem, když se jedno slovo, coby celek, odvozuje z jiného. Španělské *compra*, „kupuje“, může být změněno na subjunktiv nahrazením *-a -e*. To je jediný status, který *-a* nebo *-e* mají. Jakmile začneme mluvit o kořenech a formantech – jakmile rozdělíme *amātūrus* na *amā+t+ūr+u+s* nebo vztáhneme *-m v bellu-m* k nominativu či akuzativu, podstata starověkého modelu je ztracena.

Nemusíme s tímto modelem souhlasit. A i když souhlasit budeme, můžeme mít pocit, že novější model je věrohodnější. Pro jazyky typu řečtiny nebo latiny by však bylo moudré vnímat tento argument s respektem. Pokud jsou slova analyzována na formanty, často vykazují to, co nazýváme rozšířenou exponencí: řecké *elelýkete*, jež jsme rozebírali v deváté kapitole, je pouze extrémním příkladem. Dochází k rozsáhlým fúzím a dalším hláskovým změnám na švech morfémů (sandhi), takže hranice formantů jsou velmi nezřetelné. Je například správná analýza *dominum* na *dominu-m* (srovnej nominativ *dominu-s*), nebo je to *domin-um* (srovnej genitiv *domin-ī*)? Pokud stojí formanty samostatně, jsou často nejednoznačné. Latinské *-ī* (abychom vzali jiný extrémní příklad) je znakem dativu singuláru ve *flōrī*. Avšak v *dominī* je znakem genitivu singuláru či – můžeme dodat – nominativu plurálu. Ve slovesných tvarech typu *amāvī*, „miloval/a jsem“ značí první osobu singuláru perfekta. V dalších tvarech, jako *amārī* „být milován“, zase pasivní infinitiv. V rámci paradigmatu jsou slova jako celky homonymy. Mohou se lišit jedinou vlastností, jako nominativ a akuzativ *bellum*. Nebo mohou mít výrazně odlišný význam: to je příklad

synkretismu v řečtině mezi *týptu:si* jako třetí osobou plurálu indikativu a jako dativu plurálu participia.

Mnoho lingvistů se starověkými systémy spíše nesouhlasí. Zdají se komplikované, přičemž aglutinační princip vypadá tak jednoduše. Možná jim to dokonce připadá perverzní. Proč by měl mít jazyk pravidla, která zastírají povahu a funkci jeho nejmenších jednotek?

Obhájce starověké gramatiky by odpověděl, že tyto jednotky jsou fikcí. Jsou vytvořeny moderní metodou, a pokud je vnutíme flexivnímu systému, jsme nuceni ho popisovat jako systém aglutinační, který nějak nefunguje. Pojetí starověkého modelu nespočívá primárně v tom, že slova mohou být dělena na kořeny a formanty, ale v tom, že slova patří do paradigmat. Nejsou to celky tvořené jednoduchými částmi, samy jsou součástí komplexního celku. Tímto způsobem jsme objevili odlišný druh vztahů a snad i odlišnou jednoduchost.

3. Styl

Před vlastním stylovým zařazením Matthewsova textu bych se ráda teoreticky věnovala pojetí stylu v české i zahraniční literatuře, a to zejména vymezení pojmu styl, stylotvorným faktorům a poté především teorii funkčních stylů.

Česká mluvnice definuje styl (sloh) jako způsob výběru a využití jazykových prostředků a jejich uspořádání v jazykových projevech (Havránek – Jedlička 1981, 441). Podle autorek *Současné stylistiky* je styl určitý ráz verbálního komunikátu volený a uspořádaný tak, aby obsahem i formou vyhovoval komunikačnímu záměru autora. Styl je označován nejen jako rys jazykového projevu, ale také jako inherentní vlastnost jazykových prostředků, které mají následně schopnost sloužit určitému stylu a jsou tak k dispozici tvůrcům verbálních komunikátů. Tyto jazykové prostředky se nazývají *stylémy* (Čechová a kol. 2008, 16). Dagmar Knittlová představuje styl jako způsob cílevědomého výběru, zákonitého uspořádání a využití jazykových prostředků se zřetelem k situaci, funkci, záměru autora a k obsahovým složkám projevu (Knittlová 1977, 7).

Již ze zmíněných definic vyplývá, že existuje mnoho faktorů, které styl ovlivňují či přímo vytvářejí. Ty budou předmětem následující podkapitoly.

3.1. Stylotvorné faktory

Stylotvorné faktory (či slohotvorní činitelé) určují styl jazykového projevu. Jejich základní rozdělení představil Bohuslav Havránek, a to na stylotvorné faktory *subjektivní* (individuální) a *objektivní*. Subjektivním činitelem je styl samotného autora, mezi faktory objektivní řadí Havránek mj. zaměření či cíl textu, situaci, v jaké je text produkován – např. zda jde o text soukromý, nebo veřejný – a také formu projevu: psanou, resp. mluvenou. *Česká mluvnice* se také věnuje slohovým postupům, mezi něž patří postupy prostěsdělovací (informační), vyprávěcí, popisný, výkladový a úvahový (Havránek – Jedlička 1981, 441-443).

V *Současné stylistice* se setkáváme s obdobným členěním, autorky považují za nejdůležitější z objektivních stylotvorných faktorů *funkci* textu. Základní je funkce sdělná, která může být doplněna například funkcemi odborněsdělnou, vzdělávací, direktivní, získávací, působící, ovlivňovací, estetickysdělnou apod. Dalšími objektivními činiteli jsou forma komunikátu (psaný, nebo mluvený), kód jazykové komunikace (verbální/neverbální/smíšený), ráz komunikátu (soukromý vs. veřejný), místo a čas komunikace, adresát, míra spontánnosti, resp. připravenosti a v neposlední řadě také samotné

téma textu. Subjektivní, autorský styl je ovlivněn mj. intelektuální vyspělostí autora, jeho zkušenostmi, znalostí tématu a obsahu, ale i jeho povahovými vlastnostmi, emocionálním založením či sociálním prostředím (Čechová a kol. 2008, 78-90).

Z knihy Dagmar Knittlové *Funkční styly v angličtině a češtině* bych výše zmíněné rozdělení doplnila o faktor způsobu podání – monologické/dialogické, statické/dynamické, důležitá je též účast prvků rozumových, či naopak citových (Knittlová 1977, 7).

3.2.Funkční styly

Funkce komunikátu, jak jsem již zmínila dříve, je nejdůležitějším slohotvorným činitelem. Na jejím základě mluvíme pak o tzv. *funkčních stylech*. Z tohoto hlediska stanovil Bohuslav Havránek dvě základní funkce jazykových projevů: sdělnou a estetickou. První jmenovaná se poté ještě větví na komunikativní, prakticky odbornou a teoreticky odbornou. Podle zapojení jednotlivých funkcí rozlišuje Havránek následně čtyři funkční jazyky: hovorový, pracovní (věcný), vědecký a umělecký (Havránek – Jedlička 1981, 445).

Současná stylistika uvádí Havránkovo dělení a navíc představuje diferenciaci na funkční styly primární a sekundární. Mezi primární (základní) řadí styly prostěsdělovací/běžnědorozumívací, odborný, administrativní, publicistický a řečnický, pro které existuje stylová vrstva specifických výrazových prostředků. Sekundární funkční styly jsou buď odvozené z primárních, nebo se k primárním přimykají, anebo se jedná o styly pomezní. Patří k nim, mezi jinými například styl konverzační, učební, esejistický, ale i třeba styl reklamy, managementu, politiky či telefonování (Čechová a kol. 2008, 98-103).

Dagmar Knittlová představuje pojetí stylistiky anglických textů reprezentované ruským jazykovědcem I. R. Galperinem. Ten vyčleňuje styl beletrie, styl publicistický, styl novin, styl vědecké prózy a styl oficiálních dokumentů (Knittlová 1977, 12n).

4. Zařazení textu

Matthewsova *Morfologie* je bezesporu textem odborného stylu. Ve své knize *Současná stylistika* diferencuje Marie Čechová odborný styl dále následujícím způsobem: styl vědeckých/teoretických textů, styl prakticky odborných textů, styl populárně naučný a styl esejistický (Čechová a kol. 2008, 222-225).

Kapitola „Paradigmata“ vykazuje dle mého názoru prvky všech zmíněných podtypů odborného stylu: vědecké a teoretické poznatky přináší čtenáři místy zřetelně populárně naučným stylem, čemuž napomáhají i esejistické postupy. Text lze v neposlední řadě považovat za učebnici plnící prakticky odbornou funkci, o čemž svědčí mj. i to, že kniha byla vydána v rámci série „Cambridge Textbooks in Linguistics“[8].

I. R. Galperin zmiňuje ve své knize *Stylistics* ještě jeden důležitý aspekt při posuzování odborného stylu: existuje znatelný stylistický rozdíl mezi texty exaktních věd (např. matematiky, fyziky, chemie) a texty věd humanitních, které se blíží více stylu publicistickému až uměleckému a mezi které Galperin řadí i poněkud pomezní disciplínu lingvistiky (Galperin 1971, 322). Je však třeba dodat, že se ruský autor věnuje výhradně stylu anglických textů; české lingvistické práce mají tradičně spíše charakter exaktních věd. Z této odlišnosti pak plyne nejeden „překladatelský oříšek“, kdy je třeba mírnit esejistický, až populárně naučný styl Matthewse a převést ho do střízlivějšího projevu v češtině (více viz Beletrizace stylu).

[8] Cambridgeské učebnice lingvistiky

5. Komentář stylu s příklady

5.1. Tradiční odborný styl a jeho specifika

Jak uvádí Marie Čechová, odborný styl slouží k formulování přesného, jasného a relativně úplného sdělení, přičemž dominantní roli hraje složka pojmová. V klasickém odborném textu je zřetelně potlačena emocionalita (do popředí jde denotát znaku, konotace jsou upozaděny), avšak důležitým slohotvorným činitelem je vztah k předpokládanému vnímateli. Základní formou projevu je monolog.

Projevy odborného stylu bývají nadčasového charakteru, a proto nejsou většinou situačně zakotvené. Důležitá je explicitnost vyjadřování, v textu by se mělo nacházet minimum redundantních prvků. Typickým znakem odborného stylu je také promyšlená kompozice s řadou prostředků umožňujících čtenáři lepší orientaci v textu.

Základním slohovým postupem je postup výkladový, úvahový a postup popisný v odborné rovině. Vědecké vyjadřování je založeno na standardním, spisovném jazyce. Odborné spisy často směřují až ke knižnosti. Větná stavba může být jednoduchá i složitější, je totiž na jedné straně odrazem autorovy osobnosti a na straně druhé odpovídá zaměření textu a vědní disciplíně, do níž náleží.

Pokud jde o stránku morfologickou, vzhledem k již zmíněné nadčasovosti odborného projevu zaznamenáváme vysokou četnost indikativu prézentu, nejčastěji ve 3. osobě singuláru a vlivem užití autorského plurálu také 1. osoby plurálu. Koheznost textu posilují ve vyšší frekvenci deiktická zájmena a také rozsáhlejší repertoár spojek. Signifikantní je též vysoký podíl genitivu obou čísel, častěji než u jiných stylů se setkáváme s opisným pasivem.

Nejcharakterističtějším rysem odborného stylu je jeho slovní zásoba. Využívá specifickou vrstvu lexikálních jednotek – termínů, odborných názvů. Ty jsou ustálené konvencí a přesně identifikovatelné nezávisle na kontextu. Vyznačují se jednoznačností a neemotivností, nežádoucí je synonymie i polysémie. V terminologii pozorujeme zřetelnou tendenci k internacionalizaci, domácí termíny nacházíme spíše v literatuře popularizační. S omezenou synonymií v odborném názvosloví souvisí i jistá stereotypnost naučných textů, kde v zájmu exaktnosti často dochází k opakování slov (Čechová a kol. 2008, 208-222).

5.2. Odlišnosti anglického odborného stylu

Jak jsem již zmínila výše, u anglického odborného stylu je dle I. R. Galperina důležité a určující, zda jde o vědy humanitní, nebo exaktní (Galperin 1971, 322). Anglická lingvistická

literatura se řadí spíše ke stylu humanitně-vědeckému, naproti tomu v české tradici je o lingvistice pojednáváno exaktněji. Jak uvádí Knittlová, s tímto rozdělením souvisí i užitá terminologie, která je v humanitních vědách méně přesná a tím pádem složitější. Dalším průvodním jevem exaktního vyjadřování je také vyšší míra neosobnosti, kdy je autorova individualita potlačena na minimum. Toto autorské „sebezapření“ je opět běžnější v české jazykovědné literatuře než v anglické.

Anglický a český jazyk se obecně liší v mnoha ohledech, což se projevuje i v překládání odborného stylu. Pokud jde o syntaktickou rovinu, izolační angličtina se vyznačuje pevnějším slovosledem S-V-O, s čímž souvisí i odlišné možnosti vyjádření větného dynamismu. Angličtina též hojně využívá kondenzované vyjadřování pomocí participiálních a gerundijních vazeb, které jsou do češtiny převáděny povětšinou vedlejšími větami.

V rovině tvaroslovné není také pro flexivní češtinu možné doslovně přeložit anglické sémantické kondenzáty, tzv. „noun groups“. Co se týče lexikální složky, angličtina z většiny tíhne k internacionální terminologii, zatímco čeština má poměrně pestrý repertoár ekvivalentních českých termínů. Lexikum projevu je také spojeno s již zmíněnou esejističností anglických odborných textů oproti vyšší míře exaktnosti a racionalitě českých vědeckých projevů.

Nyní již přecházím k samotnému komentáři vlastního překladu Matthewsova textu. Zajímat mne budou jazykové vrstvy syntaxe, morfologie a lexika. Jako první se budu věnovat rovině skladby.

5.2.1. Syntaktická rovina

5.2.1.1. Neosobnost stylu

Jak jsem již zmínila výše, odborný styl se vyznačuje relativní nadčasovostí, jsou jím sdělována především fakta, na jejichž popis je kladen důraz. Osobnost i osoba autora bývají silně potlačeny, k čemuž slouží několik jazykových prostředků, mezi nimi pasivum, autorský plurál „we“, neosobní struktury typu „it is…“ a také neurčité zájmeno „one“. Nejprve se zastavím u pasivních konstrukcí.

5.2.1.1.1. Pasivum

Podle Dagmar Knittlové poskytuje pasivum jednu zásadní výhodu: původce děje nemusí být specifikován, čímž je vytvořen dojem neurčitého lidského konatele. Pozornost je tedy soustředěna pouze na samotný fakt, autor výroku či myšlenky se coby nepodstatná

informace neuvádí (Knittlová 2000, 139). Trpný rod k odbornému stylu neodmyslitelně patří a činný tvar slovesa by ve většině případů nebyl užit vhodně. Ruský anglista I. R. Galperin však ve své knize *Stylistics* oprávněně poznamenává, že přemíra užívání pasivních konstrukcí způsobuje někdy v textu „strojený nudný hlas“[9] (Galperin 1971, 321).

Při otázce překladu je třeba si uvědomit, že pasivum je pro anglický jazyk obecně typičtější než pro jazyk český. V obou případech se v odborném stylu frekvence užití zmíněného tvaru oproti například stylu uměleckému zvyšuje, avšak jeho nadužívání je pro český text i tak příznakovější.

I proto se anglické pasivum překládá do češtiny více způsoby: samozřejmě je možné (a nejvíce nasnadě) použít taktéž trpný rod:

(1) The modern method has already been explored.

Moderní metoda byla již prozkoumána.

(2) (…) it conforms very closely to the method by which languages of this kind are traditionally taught.

(…) odpovídá velmi přesně způsobu, jakým jsou jazyky tohoto typu tradičně vyučovány.

Tímto způsobem bylo v přiloženém textu přeloženo zhruba 50 % případů. Pro zbylou polovinu byly zvoleny konstrukce jiné, a to zejména z důvodu stylistického, jelikož nadměrné užívání pasiva by v české verzi působilo poněkud toporně a stereotypně. Nabízely se dva následující postupy: reflexivní pasivum a věty s autorským plurálem.

Z hlediska sémantického je české reflexivní pasivum volně zaměnitelné s pasivem s příčestím trpným, nedochází tedy k žádnému významovému posunu:

(3) In the last three chapters we have seen how word-forms can be built up from their roots.

V minulých třech kapitolách jsme viděli, jak se z kořenů mohou vytvářet slovní tvary.

(srovnej *(…) jak mohou být z kořenů vytvářeny slovní tvary.*)

[9] „sententious voice of boredom“

(4) But they are not taught rules for separate formatives (…)

Neučí se však pravidla pro jednotlivé formanty (…)

(srovnej **?***Nejsou učeni pravidlům pro jednotlivé formanty (…)*)

V příkladu (4) bylo reflexivní pasivum zvoleno zejména proto, že případný tvar s trpným příčestím zní v češtině příliš kostrbatě. Navíc v tomto případě nejde o všeobecného, a tudíž upozaděného konatele, ale o jasný nevyjádřený podmět „žáci“ (pupils), jak zjišťujeme z předcházejících vět. Není zde proto nezbytně nutné držet se neosobní pasivní struktury. Srovnejme též s příkladem (2), kde je v originálním textu i překladu použito pasiva, přičemž věta obsahuje stejně jako příklad (4) sloveso „teach“, učit. Toto sloveso je ditranzitivní, vyžaduje tedy dva objekty – učit *někoho něco*. Angličtina nemá problém vytvořit na základě této větné struktury dvě rozdílné pasivní konstrukce (*languages are taught*, resp. *pupils are taught*), ovšem čeština umožňuje tuto transformaci pouze s objektem v akuzativu, nikoli v dativu. Tedy: *jazyky **jsou vyučovány***, ale *žáci **se učí***.

Jako třetí způsob překladu byla zvolena varianta s autorským plurálem. Neosobnost byla tak zachována, byť mohlo dojít k drobnému sémantickému posunu (více viz Autorský plurál “we”).

(5) This is the Genitive Plural (…) and can be built up as follows.

Tento tvar je genitiv plurálu (…) a můžeme ho vytvořit následujícím způsobem.

Tato věta se nachází ve stejném odstavci jako příklad (3) a můžeme si všimnout, že první věta v pořadí byla přeložena pomocí reflexivního pasiva, zatímco příklad (5) obsahuje konstrukci s autorským plurálem. Odlišný způsob překladu je zde tedy především kvůli tomu, abychom omezili opakování stejných výrazů. S jiným případem se setkáváme v následujícím příkladu:

(6) But if the forms are compared as wholes (…)

Ale pokud srovnáme tvary jako celky (…)

Zde se forma s autorským plurálem jeví opět stylisticky vhodnější (srov. *Ale pokud jsou slova srovnávána jako celky (…)*), navíc se ve stejném odstavci autorský plurál vyskytuje několikrát i v původním textu, a tak se přeložená věta nevymyká celkovému pojetí paragrafu[10].

Kromě zmíněných tří postupů, které bylo možné střídavě použít takřka ve všech případech, vyskytly se též věty, kde bylo nutné i z hlediska přesného překladu použít zcela jinou, zejména verbonominální konstrukci:

(7) (…) if a structuralist method or a method derived from structuralism were employed instead, pupils (…) would [not] be served nearly so well.

(…)pokud by se místo toho užívala metoda strukturalistická nebo jakákoli metoda ze strukturalismu vycházející, nepřinášela by žákům (…) stejný užitek.

Samozřejmě by bylo možné tuto větu doslovně přeložit jako *(…) nebylo by žákům poslouženo stejně dobře,* ale je zřejmé, že překlad opisem byl s ohledem na stylistické a sémantické vyznění zvolen poměrně vhodně. Podobně v následujících příkladech:

(8) (…) mercifully, since it is still debated.
Naštěstí, jelikož je stále předmětem sporů.

(9) (…) plus what was called a formation or ‘shape’ (…)
a pak ještě kategorie s názvem forma či „tvar” (…)

V jiných případech byl použit výraz s přibližně stejným významem, ovšem český ekvivalent je na rozdíl od anglického v rodě činném:

(10) When formatives are isolated (…)
Pokud stojí formanty samostatně (…)

(11) Its derivational structure is given by the order in which the operations have applied.

[10] Na tomto místě musím předejít případné námitce, že si protiřečím, neboť jsem výše označila opakování za nežádoucí. Ovšem jak jsem se již vyjádřila v předcházejících odstavcích, pasivum není pro češtinu zdaleka tak přirozené jako pro angličtinu, a jeho přílišné používání probíhá proto z mého pohledu na úkor přirozenosti projevu. Naproti tomu je autorský plurál zcela běžným prostředkem jak českého, tak anglického odborného stylu, a tak se k němu můžeme uchýlit poměrně často.

Derivační struktura vyplývá z pořadí, ve kterém byly operace provedeny.

V prvním případě je zvolený překlad pravděpodobně příhodnější než nabízející se *jsou izolovány*. Na druhou stranu bychom ve větě (11) mohli doslovně přeložit: *derivační struktura je dána (…),* tentokrát bez jakékoli „újmy“ na stylistickém dojmu. Avšak znovu bereme ohled na celkové vyznění odstavce, který již frázi „structure is given“ obsahuje v předcházející části. V tomto případě překlad zněl: *Sémantická struktura je dána protínajícími se morfosyntaktickými kategoriemi.* Nezopakováním stejné konstrukce tak zabráníme stereotypnímu vyjadřování, které je v českém textu patrnější a nápadnější než v anglickém.

Viděli jsme, že ačkoli máme v angličtině i češtině možnost vytvářet pasivní konstrukce, překlad nemusí být vždy totožný. Stejně tomu je i v případě autorského plurálu „we“, respektive „my“.

5.2.1.1.2. Autorský plurál “we”

Autorský plurál je dalším prostředkem zvýšení neosobnosti textu, i když tentokrát je k jakési osobě autora odkazováno zřetelněji. Podle Knittlové je užití autorského plurálu obvyklé zejména v textech exaktních věd (Knittlová 2000, 139), k nimž můžeme lingvistiku (přinejmenším v českém „provedení“) počítat.

Jak jsem již zmínila výše, můžeme říci, že na rozdíl od pasiva je autorský plurál v českém odborném stylu stejně obvyklý jako v anglickém. Nebyl tedy zdánlivě důvod překládat věty obsahující tuto konstrukci odlišným způsobem. Přesto byla v několika případech zvolena i jiná alternativa.

Touto alternativou byly jednak neosobní konstrukce (více o nich viz Neosobní struktury (It is…)) a také pasivum.

(12) Sometimes we could do it easily (…) and at that point we were content.
Někdy to bylo možné učinit snadno (…) a v takovém případě jsme byli spokojení.

(13) Sometimes we were obliged to speak of processes instead of morphemes (…)
Někdy bylo nezbytné mluvit spíše o procesech než o morfémech (…)

(14) But in this context we can best translate it as ‘to modify’.
V tomto kontextu je nejlepší ho překládat jako „modifikovat“.

(15) (…) we have followed a method which is typical of twentieth-century structural linguistics.

byla použita metoda, která je typická pro strukturalistickou lingvistiku 20. století.

(16) In this way, we explained each large form as a combination of smaller forms.

Tímto způsobem byl vysvětlen každý delší tvar jako kombinaci menších segmentů.

Srovnejme tyto příklady s větami, které byly do češtiny převedeny beze změny původní struktury:

(17) In the last three chapters we have seen how word-forms can be built up from their roots.

V minulých třech kapitolách jsme viděli, jak mohou být z kořenů vytvářeny slovní tvary.

(18) We can then say that all Masculines and Neuters add *-o-*, while all Feminine Plurals add *-a-*.

Pak můžeme říci, že všechna maskulina a neutra přidávají -o-*, zatímco všechna feminina mají plurál* -a-.

Rozdíl tkví v použitých slovesech. V příkladech (17) a (18) šlo o slovesa s nepříliš určitým sémantickým obsahem, tedy spíše o jakési prázdné výrazy, které uvozují samotnou myšlenku. V těchto případech je i v českém jazyce běžné uchýlit se k autorskému plurálu, který zahrnuje mluvčího i adresáta. S jistou mírou nadsázky se dá opravdu říci, že jsme si minulé kapitoly četli společně s autorem, stejně jako společně s ním pak pronášíme tezi o plurálu starořeckých substantiv. Naproti tomu v příkladech 12 – 16 narážíme na slovesa, která mají buď jistý emocionální nádech (mohli jsme, museli jsme), nebo jde o plnovýznamová lexikální slovesa (překládat, tvořit, použít, vysvětlit). V tomto případě se zdálo vhodnější věty více „odosobnit“, a to užitím neosobních struktur.

Samozřejmě se nejedná o dokonale koncepční překlad, ale cílem bezesporu bylo zmírnit místy příliš osobní nádech originálního textu, který by v českém překladu nevyzněl úplně přirozeně.

Jiná situace nastává, když se v Matthewsově textu objeví „we“ – „my“ ve významu „dnešní lingvisti“ oproti „they“ – „oni“, které představuje starověké gramatiky. Vidíme to třeba na následujícím příkladu:

(19) Now this is not quite what the ancient grammarians would have said. For one thing, **they** had no notion of front and open vowels. More important, **we** are deriving stems from stems (...) where **they** would have derived (…)

*Takto by to však starověcí gramatikové neřekli. Zaprvé, neměli ponětí o předních a nízkých vokálech. Důležitější je ovšem skutečnost, že **my** odvozujeme kmeny z kmenů (…), kde **oni** by odvozovali (…)*

V tomto případě je vhodné plurál zachovat, neboť se ve své podstatě vlastně nejedná o plurál autorský, nýbrž o množné číslo označující reálnou skupinu lidí.

Viděli jsme, že přestože je autorský plurál typický pro odborný styl anglický i český, anglický text ho využívá mnohem hojněji a to i v případech, které by v českém překladu nezněly zcela obvykle. V Matthewsově textu hraje tato neosobní struktura místy paradoxně spíše roli osobní, jejímž účelem je přiblížit autora k čtenáři a tím pádem dosáhnout jakéhosi společného prožívání výkladu (více viz Beletrizace stylu). Proto se zdálo nezbytné převést tyto věty do češtiny poněkud „střízlivěji“, tedy pomocí pasiva nebo neosobních struktur, kterým je věnována následující kapitola.

5.2.1.1.3. Neosobní struktury (It is…)

Neosobní věty typu *it is obvious, it is evident, it is true* (*je zřejmé, je evidentní, je pravda*) jsou další možností jak učinit text méně osobním. Jak říká Knittlová, tyto věty přinášejí jen minimální sémantickou informaci a jejich funkce spočívá vlastně v uvedení věty, která obsahuje hlavní myšlenku (Knittlová 2000, 142). V tomto případě nemá čeština většinou problém s doslovným překladem.

(20) (…) it is not clear that, when native speakers learn a flectional language, they do not themselves learn words as wholes.

(…) není jasné, zda se sami rodilí mluvčí při studiu nějakého flexivního jazyka neučí slova jako celky.

(21) But it is plain that Theodosius is trying to make his rules as simple and as general as possible.

Je však jasné, že Theodosius se pokouší vytvářet vlastní pravidla tak, aby byla co nejjednodušší a co nejvšeobecnější.

Někdy však neosobní struktury působí poněkud hovorovým dojmem, nebo by byl případný doslovný překlad méně přirozený, a pak je lepší přeložit větu opisem.

(22) A sceptic will demand hard evidence and, even for a living language, it is hard to get.

Skeptik se může dožadovat nezvratného důkazu, avšak ten nacházíme obtížně i pro živý jazyk.

(srovnej příliš hovorové *(…) ten je těžké dostat*)

(23) It is hardly surprising that traditional language teaching has made good use of the same instinct.

Sotva nás pak překvapí, že tradiční výuka jazyka těží ze stejného instinktu.

(srovnej *je to sotva překvapivé*)

Jindy bylo s ohledem na plynulost věty třeba upravit slovosled, přičemž neosobní struktura zůstala zachována, ale již neměla uvozovací funkci:

(24) But for a language such as Greek or Latin, it would be wise to view the argument with respect.

Pro jazyky typu řečtiny nebo latiny by však bylo moudré vnímat tento argument s respektem.

Dalo by se říci, že neosobní struktury jsou vlastní anglickému i českému odbornému stylu a odlišnosti v překladu vyplývají víceméně spíše z lexikální než ze syntaktické stránky věci. V následující kapitole se však budeme zabývat strukturou, která je ve své formě specificky anglická.

5.2.1.1.4. „one“

Podle Knittlové se všeobecný podmět „one“ vyskytuje v anglickém vědeckém stylu jen vzácně (Knittlová 2000, 139). V ukázce z Matthewsovy knihy nacházíme čtyři takové případy. Do češtiny, která pro tento výraz nemá dokonalý a výstižný ekvivalent, převádíme tyto konstrukce někdy primitivně pomocí slova „člověk“, které se však do odborného stylu příliš nehodí. Posuďme:

(25) One can then take the inflections of *dominus*, ‘master’ as a pattern or model for those of *servus*.

?*Člověk může pak užít flexi* dominus, *„pán“, jako vzor či model pro flexi* servus.

Lépe zní překlad neosobním opisem, tedy např.

Pak je možné užít flexi dominus, „pán“, jako vzor či model pro flexi servus.

Jindy bylo možné použít jinou neosobní strukturu, která je v češtině přece jen neutrálnější – autorský plurál.

(26) Suppose, for instance, that one already knows the paradigm of the word for ‘master’.

Předpokládejme například, že již známe paradigma slova „pán“.

(27) Suppose too that one knows that the word for ‘slave’ (…) is of the same inflectional class.

Předpokládejme též, že víme, že výraz pro slovo „otrok“ (…) náleží ke stejné skloňovací třídě.

V této kapitole bych se ráda zmínila ještě o jednom jevu, který je tentokrát typický pro Matthevsův styl výkladu: postavy pojmenované „modern reader“ (novodobý čtenář) a „ancienit grammarian“ (starověký gramatik). Autor textu je využívá jako zástupce dvou protichůdných přístupů ke slovu (strukturalismus vs. morfologie paradigmat) a svým způsobem je užívá obdobně jako neosobní „one“, i když toto „one“ je již konkrétní – buď moderní, nebo starověké.

(28) What would an ancient grammarian say if he could return to earth and read these paragraphs?

Co by řekl starověký gramatik, kdyby se mohl navrátit na zem a číst tyto odstavce?

(29) Now a modern reader might expect at this point that the derivational structure should always follow the semantic structure.

V tuto chvíli možná novodobý čtenář předpokládá, že derivační struktura by vždy měla plynout ze sémantické.

Tyto struktury byly do češtiny převedeny doslovně, i když mohou v českém kontextu působit poněkud nepatřičně. Ale o tom více viz Beletrizace stylu.

Pokud bychom měli učinit nějaký závěr z podkapitoly Neosobnost stylu, je především třeba říci, že angličtina a čeština nevyužívají jednotlivé odosobňující prostředky ve stejné míře, ani stejným způsobem. Měli jsme možnost vidět, že v překladu byly často doslovně převedeny či synonymně střídány, ale neméně hojně byly též zaměněny za prostředek jiný, který se pro cílový jazyk zdál vhodnější. Přihlédnuto bylo zejména k přirozenému vyznění českého překladu, který kupříkladu není tolik přístupný pasivním konstrukcím nebo jen těžko hledá výraz ekvivalentní k anglickému zájmenu „one“.

Nyní se již přesuňme k tématu exaktnosti a logičnosti stylu, který je další nedílnou součástí odborného projevu.

5.2.1.2. Exaktnost a logičnost stylu

Dagmar Knittlová označuje exaktnost a logičnost stylu vedle neosobnosti za jeden z nejmarkantnějších rysů vědeckého vyjadřování. Patří k němu zejména větné vztahy a navazovací formule a v neposlední řadě též uspořádání větných členů uvnitř souvětí, tedy problematika aktuálního členění větného, neboli tématu a rématu (Knittlová 2000, 144). Této látce se budeme věnovat v následujících kapitolách.

5.2.1.2.1. *Větné vztahy a navazovací formule*

V angličtině nacházíme široké spektrum výrazů s funkcí provázat různé úseky textu. Většina z nich má doslovný český ekvivalent, a tak většinou není třeba sáhnout k žádným větším úpravám, alespoň ne pokud jde o lexikální stránku věci. Jinak to mu je

v morfologicko-syntaktické oblasti, kde je čas od času nutné originál poněkud přizpůsobit. Specifickým problémům se budeme věnovat později. Nejprve se obecně zaměřme na Matthewsovy slohové postupy.

Jako jeden ze znaků odborného stylu jsme zmínili využití zejména výkladového a popisného postupu. Matthewsův výklad spočívá především v konfrontaci dvou teorií, dvou různých metodologických pohledů. I proto je nejčastější spojkou v textu *but* (ale), která slouží tomuto konfrontačnímu stylu nejlépe. Překlad do češtiny se pokouší o jistou synonymickou rozrůzněnost, a tak se vedle výrazu *ale* objevují ve značné míře slova *však, ovšem, nicméně, avšak* apod.

Autorův popisný postup se ve většině případů také opírá o kontrastující příklady nebo výčty, přičemž jsou v takových případech v anglickém textu často opakovány totožné konstrukce. V českém překladu se opět projevila snaha alespoň minimálně zamezit stereotypnímu opakování, ačkoli ne ve všech případech to bylo možné. Srovnej například:

(30) (...) four basic units. Two were merely units of form (...) Two were units of form that also had meanings.

(...) čtyři základní jednotky. Dvě z nich mají pouze formu (…) Další dvě jednotky mají jak formu, tak význam.

(31) If it is the open vowel (*a*), the stem of the Subjunctive has the front vowel *e* (...) If it is itself a front vowel (*e* or *i*), the stem of the Subjunctive has the open vowel (...)

*Pokud se jedná o otevřený/nízký vokál (*a*), ve kmeni subjunktivu nacházíme přední vokál* e *(…) Pokud jde o přední vokál (*e *nebo* i*), pak kmen subjunktivu obsahuje otevřený/nízký vokál (…)*

Jindy bylo možné vyhnout se opakování radikálnějším způsobem, který však nijak zásadně nepozměnil původní význam ani strukturu. Jednotlivé věty se stejným začátkem byly spojeny do jediného souvětí:

(32) This holds for all Neuter Nouns and for the Neuter forms of all Adjectives and Participles. It holds for both Singular and Plural (*bellum, bella*). It holds regardless of Declension.

*Toto je platné pro všechna neutra a pro všechny neutrální tvary adjektiv a participií, pro singulár i plurál (*bellum, bella*), bez ohledu na deklinaci.*

Kromě výkladu a popisu se u Matthewse setkáme i s postupem, který není pro vědecký styl až tak obvyklý, ovšem který je na druhou stranu poměrně příznačný pro anglo-americkou beletrizační tendenci: postup vyprávěcí. Celá řada odstavců sleduje jakýsi proces analýzy či úvah, které čtenář spolu s autorem vykonává. S tím souvisejí i použité navazovací formule, jako například *firstly – secondly – finally* (*zaprvé – zadruhé – nakonec*), *first – then* (*nejprve – poté*) či *if – then* (*pokud – pak*). Ani v tomto případě se český překlad od anglického originálu významně neliší. V následujících příkladech již však došlo k určitým transformacím, ať už morfologickým či syntaktickým.

Některé anglické jednoslovné navazovací formule nelze v daném kontextu vždy do češtiny doslovně přeložit a je třeba uchýlit se k (někdy i delšímu) opisnému ekvivalentu, aby byla požadovaná návaznost co nejpřesněji zachována:

(33) Alternatively, we can say that *sailed* differs from other forms of SAIL (…)
Další možností je říci, že tvar sailed *se liší od ostatních forem slovesa SAIL (…)*

(34) Correspondingly, the Dative Singular of DOMINUS has o long -[o:], that of FLOS an -[i:] (*flōrī*).

*Tomu odpovídají koncovky dativu singuláru, dlouhé -[o:] u DOMINUS a dlouhé -[i:], (*flōrī*) u FLOS.*

(35) More important, we are deriving stems from stems (…)
Důležitější je ovšem skutečnost, že my odvozujeme kmeny z kmenů (…)

Ryze syntaktickou záležitostí je pak umístění navazovacích formulí ve větě, čímž se opět dotýkáme rozdílu v pevnosti slovosledu angličtiny, respektive češtiny. V anglickém textu je patrná tendence předsouvat spojovací prostředky na začátek věty, přičemž je často staví mimo syntaktickou větnou strukturu jako tzv. *disjuncts*[11]. Pro češtinu je naopak přirozenější

[11] příslovce, které není začleněno do věty, je odděleno čárkou a modifikuje celý obsah věty

použít opis (tak jako v příkladě (33), (34) a (35)), nebo včlenit takové příslovce do věty, jak ukazují následující překlady:

(36) Next, a Verb belongs to a certain Conjugation.

Sloveso dále náleží k určité konjugaci.

(37) Thus a child will use forms like (…)

Dítě tak použije tvary jako (…)

Na závěr této podkapitoly se ještě krátce zmíním o užití imperativu, který také funguje jako jistý prostředek návaznosti či orientace v textu, neboť autor jeho prostřednictvím komunikuje se čtenářem. Imperativ úzce souvisí s autorským plurálem a sdílí s ním i funkci – vtáhnout adresáta do textu. V češtině se tak setkáváme pouze s rozkazovacím způsobem v první osobě plurálu, jako je např. *podívejme se, zvažme, srovnejme* apod. Tento tvar nacházíme v podobě opisného imperativu *let us* také v angličtině, ovšem nikoli výlučně. Ba naopak, častější (ve studovaném materiálu dokonce s převahou téměř 2:1) je rozkaz v druhé osobě singuláru/plurálu[12]. Ten byl do češtiny bez výjimky přeložen jako imperativ v první osobě množného čísla, neboť ani jedna z nabízejících se variant nepůsobí v českém vědeckém stylu přirozeně:

(38) Take, for example, Ancient Greek *sop^{h}ɔ̂:n (σοφῶυ)*.

Pro příklad si vezměme starořecké sop^{h}ɔ̂:n (σοφῶυ).

(srovnej **?***pro příklad si vezmi/vezměte*)

(39) Note already that there was no unit like the modern morpheme.

Všimněme si nyní, že tehdy neexistovala žádná jednotka podobná modernímu morfému.

(srovnej **?***všimni/všimněte si nyní*)

(40) Suppose, for instance, that one already knows the paradigm of the word for ‘master’.

Předpokládejme například, že již známe paradigma slova „pán“.

[12] v angličtině není formálně rozlišeno

(srovnej **?***předpokládej/předpokládejte například*)

Navazovací formule nejsou jediným prostředkem k dosažení exaktního a logického stylu. Další možností, byť ne tak očividnou a na první pohled patrnou, je aktuální členění větné.

5.2.1.2.2. *Téma a réma*

Jak uvádí Dagmar Knittlová, u vědeckého stylu se vždy setkáváme s postupem od známé informace (*tématu*) k faktům novým, neznámým, tedy *rématu* (Knittlová 2000, 144). Takový pořádek větných členů označujeme jako *objektivní*.

Dalším rysem odborného stylu je velmi časté předsunutí okolnostního určení (příslovečného určení místa, času, způsobu aj.) na začátek věty jakou součást tématu. Český překlad se v těchto případech v zásadě držel původního slovosledu anglických vět, což můžeme posoudit na následujících příkladech:

(41) In ancient accounts, it is therefore neither Active nor Passive (…)

Podle starověkých gramatiků nemá tedy toto sloveso ani činné, ani trpné tvary (…)

(42) From the viewpoint of our earlier chapters, an ancient treatment like this may appear perverse.

Z pohledu předchozích kapitol se může tento starověký přístup zdát poněkud zvrácený.

(43) Thus, on the semantic plan, the transformation cuts across the paradigm.

Na sémantické rovině tak transformace prochází napříč paradigmatem.

Jindy bylo při překladu ale nutné slovosled české věty pozměnit. Znovu zde narážíme na fakt, že angličtina nemá na rozdíl od češtiny takovou svobodu ve sledu větných konstituentů, a tak kde si čeština pomáhá právě posunutím pozic ve větě (réma se typicky vyskytuje až na samém konci věty), tam musí angličtina využít jiných, někdy velmi specifických prostředků.

Pravděpodobně nejčastěji se uchyluje k pasivním konstrukcím, v nichž se z původního subjektu stává objekt a naopak. Réma se nachází v pozici objektu, případně v *by-phrase*[13]. V českém překladu je v některých případech trpný rod zachován, ovšem byla snaha vyjádřit aktuální členění větné i pomocí slovosledu:

(44) They learn that different members of a paradigm are distinguished by their endings (…)

Žáci se naučí, že jednotlivé členy paradigmatu odlišuje koncovka (…)

(45) But throughout the tradition analogies were also covered by explicit rules.

Po celou dobu tradice však analogie podléhaly jasným pravidlům.

Vidíme, že koncové větné pozice bylo v českém překladu dosaženo posunem ve slovosledu či případně pádovou změnou, ovšem bez nutnosti použít pasivum. Podobně bylo postupováno i v případě dalšího prostředku anglické funkční větné perspektivy – předrážky *There is*. V češtině se sice nabízí doslovný překlad pomocí slovesa *existovat*, který se samozřejmě také na několika místech uplatnil, ovšem často se lze podobným, poněkud „otrockým" konstrukcím vyhnout právě prostřednictvím úpravy slovosledu, někdy též lexikálním posunem:

(46) Finally, (…), there is a falling tone (…)

Nakonec (…) následkem tohoto splynutí vzniká klesavá intonace (…)

(47) Everywhere there is an alternation: genitive singular - [i:] alternates with -[is] (...)

Všude nacházíme alternace: genitiv singuláru -[i:] alternuje s -[is] (…)

(48) (...) there is no vowel before the *-t-* (...)

(…)kde před -t- není žádný vokál (…)

Ryze anglickou záležitostí je pak aktuální členění věty pomocí určitého, respektive neurčitého členu. *The* (člen určitý) se pojí s již známou informací, tedy s tématem, naproti

[13] do češtiny doslovně přeložitelné pomocí instrumentálu

tomu réma coby informace nová je nám často předkládáno se členem neurčitým (*a/an*). Na střídání určitosti a neurčitosti je pak založen jeden typ tematických posloupností (viz Tematické posloupnosti). Dobře si toho povšimneme na příkladu následujících dvou vět:

(49) Everywhere there is an alternation: genitive singular - [i:] alternates with -[is] (...) But the alternations are interdependent.

Všude nacházíme alternace: genitiv singuláru -[i:] alternuje s -[is] (...) Alternace jsou však vzájemně závislé.

Čeština nemá ekvivalent pro anglické členy, proto se v obou přeložených větách vyskytuje pouze samotné slovo *alternace*. Jeho umístění (na konci, respektive na začátku věty) však splní podmínky dané funkční větné perspektivy stejně dobře.

Kromě již zmíněného *there is* využívá angličtina ještě dvou podobných vytýkacích vazeb, které jsou označovány jako *cleft sentences* a *pseudocleft sentences*. První jmenované pracuje s předrážkou *it is* a může vytknout jakýkoli větný člen kromě predikátu. Pokud se v českém překladu chceme vyhnout doslovnému (a v tomto případě skutečně nepříliš přirozenému) převedení, můžeme se opět spolehnout na variabilnější slovosled češtiny, který nám umožňuje přesunout vytčený větný člen na konec věty:

(50) (...) it is now the indicative that has *e* and the subjunctive that has *a*.
(…) nyní má e *indikativ a* a *subjunktiv.*
(srovnej **?***nyní je to indikativ, který obsahuje* e*, a subjunktiv, který má* a)

(51) In reality, it is not the vowels as such that are important.
Ve skutečnosti nejsou důležité samohlásky jako takové.
(srovnej **?***ve skutečnosti to nejsou samotné samohlásky, které jsou důležité*)

Pseudocleft sentences se vyznačují konstrukcí *what is… is* a jejich prostřednictvím mohou být vytčeny všechny větné členy včetně přísudku. Ty se v čisté podobě v Matthewsově textu nevyskytují, ale za jakousi jejich verzi lze považovat některé z mnoha řečnických otázek, jako například:

(52) What then is *x*? Answer: it must be *servi*. (event. pseudocleft: What is then *x* is *servi*.)

Co je potom x*? Odpověď: musí to být* servi. (event. pseudocleft: X *je potom* servi.)

(53) What was common to all the forms of what we call "FLOREO"? The answer (...) is that they are all inflections of *floreo*. (event. pseudocleft: What was common to all the forms of what we call "FLOREO" is that they are all inflections of floreo.)

Co bylo společné pro všechny formy toho, co se nazývá „FLOREO"? Odpověď zní, (…) že všechny jsou flexivními tvary floreo. (event. pseudocleft: *Všechny formy toho, co se nazývá „FLOREO", měly společné to, že jsou flexivními tvary* floreo.)

Řečnické otázky byly do češtiny přeloženy v podstatě doslovně. Všimněme si však, jak by se změnil překlad případných „pseudokleftovaných" vět: anglická verze se dvěma přísudky byla nahrazena jednodušší variantou s jedním predikátem v češtině, přičemž bylo réma pomocí slovosledu zachováno. Ale jak již bylo řečeno, k takovým úpravám textu ve skutečnosti dojít nemuselo, neboť se opravdové *pseudocleft sentences* v textu nenachází.

Jako poslední příspěvek k této podkapitole bych ráda ještě zmínila jistou pomocnou strategii, jejímž přispěním je réma v anglických větách signalizováno výrazněji. Jde o jakési uvozovací fráze, které rématu těsně předcházejí. Český překlad tyto vsuvky zachovává, ale snaží se je přirozeněji začlenit do věty, jako je tomu například v následujících větách:

(54) The problem of the word was, **above all**, a problem of classification.

Problém slova spočíval ***především*** *v jeho klasifikaci.*

(55) But for the ancient grammarians it was, **once more**, a form.

Ovšem pro starověké gramatiky to byla ***opět*** *jedna z forem.*

Podobným příkladem jsou souvětí, v nichž je rematizace dosaženo pomocí vložené vedlejší věty. Čeština si opět vystačí s pořadím větných členů, čímž zabrání poněkud kostrbatému vyjadřování:

(56) But the other categories are **of the kind that we have described as** morphosyntactic.

*Ostatní kategorie jsou však **typu** morfosyntaktického.*

(srovnej? Ostatní *kategorie jsou však typu, který byl označen jako morfosyntaktický.*)

(57) The most familiar way (...) is **by the use of what we may call** exemplary paradigms.

*Nejznámější způsob (…) je **užití takzvaných** vzorových paradigmat.*

(srovnej? Nejznámější *způsob (…) je užití toho, co lze nazvat vzorovými paradigmaty.*)

Aktuální členění větné můžeme sledovat na dvou různých úrovních: v rámci jedné věty, což bylo naším zájmem doposud, a pak také na vyšší rovině – rovině tematických posloupností. O tom již v následující podkapitole.

5.2.1.2.3. *Tematické posloupnosti*

Tematické posloupnosti jsou typy struktur, které nacházíme v rámci jednoho odstavce nebo jeho části. Předmětem zájmu je způsob, jakým réma přechází v téma, čili tzv. tematizace rématu. František Daneš rozlišuje těchto pět základních typů tematických posloupností: návazná tematizace rématu, průběžné téma, tematické odvozování (derivace zastřešujícího hypertématu), rozvíjení rozštěpeného tématu (rámcová tematická struktura) a tematická posloupnost se shrnujícím tématem. Typy se samozřejmě v textech mísí a málokdy jsou v čisté podobě (Daneš a kol. 1987, 686-688).

Nejběžnější posloupností pro vyprávění a popis, a tedy pro odborný styl, je první jmenovaná: návazná tematizace rématu. Při ní se réma stává tématem následující věty. Matthewsův text není v tomto ohledu výjimkou a tuto strukturu u něj nacházíme v nejvyšším zastoupení. Jako ilustrace nám může posloužit již zmíněný příklad (49), nebo následující úryvky (réma je podkresleno šedivě, téma je vyznačeno tučně):

(58) Take, for example, Ancient Greek *sop^{h}ɔ̂:n* (σοφῶυ). **This** is the Genitiv Plural (all Genders) of the Adjective SOP^{h}OS „clever“, and can be built up as follows. **First**, the lexeme (SOP^{h}OS) has a root *sop^{h}‘*-(...). **To this** added a Gender suffix (...)

Pro příklad si vezměme starořecké sop^{h}ɔ̂:n *(σοφῶν). **Tento tvar** je genitiv plurálu (všech rodů) adjektiva SOP^{h}OS, „moudrý“, a můžeme ho vytvořit následujícím způsobem. **Zaprvé**, kořen lexému (SOP^{h}OS) je* sop^{h}‘- *(…). **K tomuto kořeni** je přidán rodový sufix (…).*

Vidíme, že v překladu do češtiny je tematická posloupnost zachována, pouze některé deiktické prostředky musely být za účelem větší srozumitelnosti rozšířeny (*this → tento tvar*, *to this → k tomuto kořeni*).

Jelikož se jedná o vědecký výklad, velmi běžná je také tematická posloupnost v podobě rozvíjení rozštěpeného tématu neboli rámcová tematická struktura. V tomto případě se réma jedné výpovědi skládá z více složek, ty se pak rozvíjejí každá zvlášť. Tuto strukturu nacházíme v místech, kdy dochází k nějakému systematickému dělení či vyjmenovávání, kupříkladu v těchto větách:

(59) Take, for example, the opposition between *sop^{h}ɔ̂:n* (Genitive Plural) and the Accusative Singular Masculine *sop^{h}ón* (=R_1+R_2). In terms of formatives, **the latter** (=T_2=R_2) is transparently *sop^{h}+ó+n* (...). **The forme**r (=T_1=R_1) (...) is *sop^{h}* (root) plus a Gender sufix (...)

Vezměme si pro příklad opozici sop^{h}ɔ̂:n *(genitiv plurálu) a akuzativ singuláru maskulina* sop^{h}ón*(=R_1+R_2). Pokud jde o formu, **druhé v pořadí** (=T_2=R_2) se prokazatelně skládá ze* sop^{h}+ó+n *(…). První **tvar** (=T_1=R_1) (…) se skládá ze* sop^{h} *(kořen) a rodového sufixu (…)*

(60) But from an early period scholar recognized four basic units (=R_1+R_2). **Two were** (=T_1=R_1) only units of form: the “letter” (...) and the syllable (...). **Two were** (=T_2=R_2) units of form that also had meanings. The word (...) and the sentence or utterance (...)

*Avšak od dávných dob rozeznávali učenci čtyři základní jednotky (=R_1+R_2). **Dvě z nich** (=T1=R1) mají pouze formu: písmeno (…). Dále slabika (…). Další **dvě** (=T_2=R_2) jednotky mají jak formu, tak význam. Slovo (…)a věta či výpověď (…)*

Pro ilustraci dodejme ještě příklad průběžného tématu, které se vyznačuje tím, že je v několika větách rozvíjeno jedno téma. Taková struktura je pro popisný vědecký projev také

poměrně typická (při překladu mějme na paměti, že anglické osobní zájmeno *they* je coby třetí osoba plurálu obsažena ve slovesných tvarech):

(61) **Pupils** begin by memorising paradigms. (…) **They** learn that different members of a paradigm are distinguished by their endings (…). **They** can then transfer these endings to other lexemes, whose paradigms they have not memorised. **They** will learn that different members can be identical (…). But **they** are not taught rules for separate formatives (…). Nor are **they** taught rules of sandhi.

Žáci *se naučí, že jednotlivé členy paradigmatu odlišuje koncovka (…). Tyto koncovky pak* ***přenášejí*** *na ostatní lexémy, jejichž paradigmata se zpaměti nenaučili.* ***Zjistí****, že některé členy mohou být identické (…).* ***Neučí*** *se však pravidla pro jednotlivé formanty (…).* ***Neučí*** *se ani pravidla hláskových změn na hranici morfémů.*

Shrneme-li podkapitolu Exaktnost a logičnost stylu, můžeme říci, že anglický a český odborný styl se principiálně shodují jak v užití navazovacích formulí, tak ve strukturování aktuálního členění větného. Odlišné už je v některých případech konkrétní provedení – u navazovacích formulí je brán ohled na nestejné morfologické a syntaktické vlastnosti angličtiny, respektive češtiny, u funkční větné perspektivy hraje důležitou roli pevnější anglický slovosled a naopak volnější uspořádání větných členů v češtině.

Následuje poslední příspěvek k syntaktické rovině, a to kondenzovanost vědeckého vyjadřování.

5.2.1.3. Kondenzovanost stylu

Podle Dagmar Knittlové je dalším významným rysem odborného stylu hutné, kondenzované a stručné vyjadřování. Angličtina k tomuto účelu používá zejména participií, gerundia či infinitivních konstrukcí. Čeština, ač má ve vědeckém stylu také sklon ke gramaticky sevřenému vyjadřování, musí většinou tyto vazby rozvést pomocí vět s určitým tvarem slovesným (Knittlová 2000, 148n). V následujících dvou kapitolách se budeme věnovat právě této problematice.

5.2.1.3.1. Participiální vazby

Formálně nejpřesnějším ekvivalentem anglických participiálních (*-ed*) vazeb je pravděpodobně český adjektivizovaný přechodník minulý. Takový překlad působí však dnes již velmi zastaralým dojmem a v podstatě se nevyužívá. Z moderních prostředků se mu nejvíce blíží asi zpřídavnělé příčestí trpné, které bylo také použito nejčastěji:

(62) These are sets of words as wholes arranged according to grammatical categories.

Tato paradigmata jsou soubory slov jako celků uspořádaných podle gramatických kategorií.

(63) In a long and scholarly grammar composed around 500 AD, Priscian takes these (…)

Ve své dlouhé vědecké gramatice sestavené kolem roku 500 n. l. považuje Priscian (…)

Na jednom místě se ukázalo jako nejlepší řešení přeložit participium pomocí tvaru, který je jinak charakteristický pro vyjádření anglického gerundia: adjektivizovaným přechodníkem přítomným.

(64) (...) if a structuralist method or a method derived from structuralism were employed instead (…)

(…) pokud by se místo toho užívala metoda strukturalistická nebo jakákoli metoda ze strukturalismu vycházející (…)

Těmito způsoby byla struktura věty z formálního hlediska zachována. Avšak ne vždy bylo možné kondenzované vazby takto hladce přeložit. Častou variantou byly též vedlejší věty, které sice stavbu věty na jednu stranu komplikují, na druhou stranu ji však činí přehlednější a srozumitelnější:

(65) But that is not what we find, either in the ancient grammars or in the classroom tradition derived from them.

Toto ovšem nenajdeme ani ve starověkých gramatikách, ani v tradiční výuce, která je na nich založená.

(66) (...) insights (…) which can be integrated with the approach developed in earlier chapters.

(…) pojetí (…), které lze integrovat do přístupu, jenž byl rozvinut v předchozích kapitolách.

V jiném případě nebylo ani zapotřebí vedlejší věty, nýbrž pouze doplnění verba finita v indikativu prézentu, čímž byla z nevětné konstrukce vytvořena věta.

(67) Accordingly, *sop^h*‘- → *sop^h* + *á*, with the floating accent now assigned to a vowel.

Potom tedy soph‘- → soph + á, *pohyblivý přízvuk je nyní na samohlásce.*

Různé překladatelské možnosti se nabízely i v případě typicky anglických gerundijních vazeb.

5.2.1.3.2. Gerundijní vazby

Stejně jako u participiálních konstrukcí nacházíme i pro gerundium přesný, avšak poměrně zastaralý český ekvivalent. Tentokrát se jedná o přechodník přítomný. I když není využíván přímo, běžně se pomocí jeho adjektivizovaného tvaru gerundijní konstrukce překládají, což můžeme posoudit na následujících příkladech:

(68) (...) pupils learning Ancient Greek or Latin (…) would be served nearly so well

(…) nepřinášela by žákům studujícím starověkou řečtinu či latinu (…) stejný užitek.

(69) For a rule relating complex forms as wholes will cut across the rules (…)

(…) neboť pravidlo pracující s komplexními tvary jak s celky bude v rozporu s pravidly (…)

Další možností překladu jsou opět vedlejší věty:

(70) (...) and the derived form, being Finite, also has a Person and Number.

(…) a také odvozený tvar, jenž je určitý, nabývá osoby a čísla.

(71) First, the lexeme (SOP^{h}OS) has a root *sop^{h}*‘-, the acute accent indicating (…) that a basic high tone follows.

Zaprvé, kořen lexému (SOP^{h}OS) je sop^{h}‘- *, přičemž akutový přízvuk předesílá, že následuje vysoký tón.*

(72) *compro-* (we will assume) being morphophonemically ← *compra + o*.

Budeme předpokládat, že compro *je z morfonémického hlediska tvořeno* compra + o.

Dovolte mi se ještě poslední poznámkou zastavit u gerundijních vazeb. Poněkud odlišným typem anglické *ing-* formy jsou tzv. relativní infinitivy, které se vztahují ke konkrétní události popisované ve větě, a tu buď předcházejí (*having + -ed*), nebo s ní probíhají současně (*-ing*). V Matthewsově textu se nachází několik případů druhého jmenovaného. Do češtiny může být (i vzhledem ke své funkci) překládán pomocí příslovečného určení času s případným využitím zpodstatnělého slovesa (příklady (73) a (74)), nebo rozvedením do věty (příklad (75)), jak ukazují postupně následující ukázky:

(73) In doing so, they will undoubtedly have divided the phrase into words.

Přitom nepochybně rozdělí fráze na slova.

(74) In developing this model, we have followed a method (…)

Při tvorbě tohoto modelu byla použita metoda (…)

(75) Starting from the nominative Singular, we have derived first the Genitive Singular (…)

Začínáme nominativem singuláru, z něhož jsme nejdříve odvodili genitiv singuláru (…)

V těchto případech je nejdůležitější zachovat relativní souběžnost dvou dějů, čemuž oba zmíněné prostředky dobře vyhovují.

Na závěr kapitoly o syntaktické kondenzovanosti se podívejme na infinitivní konstrukce.

5.2.1.3.3. Infinitivní konstrukce

Infinitiv je v anglických textech pravděpodobně nejfrekventovanější konstrukcí. Na rozdíl od participiálních a gerundijních vazeb existuje i v současné češtině přímý ekvivalent – prostý infinitiv. Byl použit kupříkladu v následujících větách:

(76) To analyse a sentence was precisely to assign each word to its *pars* or "part" (…)

Analyzovat větu znamenalo přesně připsat každé slovo jeho pars *či „druhu"(…)*

(77) A grammarian had then (…) two tasks. One was to specify the parts of speech (...) The other was to indicate the different patterns of modification.

Gramatik měl tehdy (…) dva úkoly: jedním bylo specifikovat slovní druhy (…)Druhým úkolem bylo určit rozdílné vzory flexe.

Takové případy byly však spíše výjimkami. Mnohem častěji bylo třeba strukturu věty změnit, a to zejména pomocí vedlejší věty účelové či podmínkové, viz příklady (78) a (79):

(78) Or, to reduce it to the minimal difference, one has *ɔ̂:* (...) where the other has *ó* (…)

Anebo abychom rozdíl zredukovali na minimum, jeden tvar obsahuje ɔ̂: (...), zatímco u druhého nacházíme ó *(…)*

(79) To renounce our earlier methods is (…) to renounce a deeper analysis.

Popřeme-li naše dřívější metody, popřeme (…) jakoukoli hlubší analýzu.

Zcela specifickou záležitostí jsou pak anglická sponová slovesa typu *seem*[14], které se pojí s infinitivem, ovšem v českém překladu je přirozenější umístit toto sloveso do věty uvozující větu vedlejší, která obsahuje v určitém tvaru původní infinitiv:

(80) (...) the Future Active *amātur-* **seems** to derive from *amāt-* by the addition of *-ūr-*.

*(…)zdá **se**, že činné futurum* amātur- *je odvozeno od* amāt- *přidáním* -ūr-.

[14] zdát se, vypadat

(srovnej **?***činné futurum* amātur- *se zdá být odvozeno od* amāt-)

Analýzou infinitivních vazeb jsme se dostali nejen na konec kapitoly Kondenzovanost stylu, ale uzavřeli jsme i celou syntaktickou rovinu anglického odborného stylu a jeho překladu do češtiny. Nyní se budeme věnovat jevům morfologickým, tvaroslovným.

5.2.2. Morfologická rovina

5.2.2.1. Sémantické kondenzáty (noun groups)

Přestože jsme se přesunuli ze syntaktické roviny na nižší úroveň vrstvy tvaroslovné, svým způsobem se budeme v následující podkapitole stále držet předchozího tématu, a tím je hutnost vyjadřování. To se totiž v angličtině projevuje i v častém užívání tzv. *noun groups*, tedy jakýchsi sémanticky kondenzovaných výrazů.

Jak uvádí Dagmar Knittlová, vztah mezi takto juxtaponovanými substantivními premodifikátory[15] není v angličtině explicitně signalizován (jde v podstatě o řadu podstatných jmen za sebou), což způsobuje jistou nejednoznačnost významu a následně i možnou obtížnost překladu do češtiny. Střetáváme se tedy s jistou vágností a nejednoznačností vyjadřování, které si však žádá explicitní převod do češtiny, neboť český jazyk není schopen tak hutného vyjadřování jako anglický a někdy je dokonce nutné doplnit implikovanou informaci (Knittlová 2000, 149).

Je třeba říci, že Matthewsův text je v tomto ohledu velmi srozumitelný a překladatelsky nekomplikovaný. Kondenzované výrazy nejsou tak frekventované, velmi často autor používá i vazby s předložkou *of*, které mají obdobnou funkci, avšak jsou blíže českým strukturám. Několik příkladů *noun groups* v textu ale přece jen najdeme, a to především v oblasti terminologie. Překládáme je většinou pouze dvěma způsoby: genitivní vazbou (příklady (81) až (83)), nebo adjektivním přívlastkem (ukázky (84) až (86)).

(81) This is the Genitive Plural (all Genders) of the adjective SOP^{h}OS “clever“ (…)
Tento tvar je genitiv plurálu (všech rodů) adjektiva SOP^{h}OS, „moudrý“ (…)

(82) (...) a method which is typical of twentieth-century structural linguistics.
(…) metoda, která je typická pro strukturalistickou lingvistiku 20. století.

[15] pre-modifiers

(83) The system in effect works by a process of vowel reversal.

Systém v podstatě funguje díky procesu změn samohlásek.

(84) (...) we have seen how word-forms can be built up from their roots.

(...) jsme viděli, jak se mohou z kořenů vytvářet slovní tvary.

(85) To this is added a Gender suffix: (…)

K tomuto kořeni je přidán rodový sufix: (…)

(86) (...) in classroom manuals of the late Empire (…) it dominates the morphological chapters.

(…) ve školních příručkách pozdní říše (…) vévodila kapitolám o morfologii.

Pokud jde o hutnost vyjadřování, která je s anglickým odborným stylem znatelně spjata, můžeme na závěr podkapitoly o morfologické rovině říci, že se Matthews ke kondenzovaným vazbám uchyluje zejména v syntaktické oblasti a již méně pomocí tvaroslovných prostředků jako jsou např. tzv. *noun groups*. Toto téma nyní opustíme a v následujícím oddíle se budeme zabývat lexikem a jeho specifickou rolí ve vědeckém textu.

5.2.3. Lexikální rovina

5.2.3.1. Intelektualizace a racionalizace stylu

Jak již bylo řečeno výše, ve vědeckém textu se setkáváme s tendencí k objektivizaci vyjadřování, s čímž souvisí především využití jazykových prostředků intelektualizace nebo racionalizace. Jinými slovy se jedná o snahu vyjadřovat se přesně a určitě, což je podmíněno mimo jiné i potlačováním emocionality a expresivity. Specifickou roli pak hrají lexikální prostředky terminologie (Knittlová 2000, 152).

5.2.3.1.1. (Ne)potlačování emocionality, expresivity

Tradiční odborný styl by neměl být emocionální ani expresivní, neboť obě tato adjektiva poukazují na původce textu, který by však měl zůstat upozaděn. V Matthewsově textu však najdeme místa, kde se autor ne zcela vyvaroval slovům s emocionálním

zabarvením či expresivních frazeologismů. Překlad do češtiny se v těchto případech pokouší o umírněnější a objektivnější projev, viz následující příklady:

(87) (...) we may find that their **attractions** are different and irreconciable.

*(…) můžeme dojít k závěru, že jejich **přednosti** jsou odlišné a vzájemně neslučitelné.*

(„attraction“ – doslova *půvab, kouzlo, přitažlivost*)

(88) (...) the **spirit** of the ancient model is lost.

*(…) **podstata** starověkého modelu je ztracena.*

(„spirit“ – doslova *duch*)

(89) Many linguists tend to **boggle** at such systems.

*Mnoho lingvistů se starověkými systémy spíše **nesouhlasí**.*

(„to boggle“ – doslova *vrávorat, zapotácet se*)

(90) Which **end of the stick** should we **grasp**?

*Jaké je **řešení**?*

Na posledním příkladu je dobře vidět, jak obrazně se někdy Matthews vyjadřuje. Samozřejmě by bylo možné (a velmi jednoduché) přeložit jeho frázi doslovně – *Za jaký konec bychom měli hůl chytit?*, případně nahradit *hůl* slovem *provaz*, nebo ještě lépe: ponechat pouze *Za jaký konec to vzít?*. Žádná ze tří zmíněných možností se však nehodí do tradičního českého odborného textu, který takovou metaforiku zpravidla nevyužívá. Proto byla zvolena varianta možná strohá, avšak přiměřená kontextu.

Oblastí, kde by měl být autor ve svém vyjadřování naprosto objektivní, je terminologie. V následující podkapitole se podíváme, jak se to britskému lingvistovi podařilo.

5.2.3.1.2. Termíny

Marie Čechová definuje termín jako jednoznačné pojmenování pojmu v rámci disciplíny, v jejímž rámci je ustálený a fixovaný konvencí. Pro styl je velmi důležitá volba mezi synonymními termíny – ve vědeckých textech je upřednostňována mezinárodní

terminologie, zatímco v pracích popularizačních se častěji setkáváme s názvoslovím českým. Slovní zásoba odborného stylu se tak vyznačuje určitou stereotypností způsobenou zejména opakováním slov (Čechová a kol. 2008).

Dagmar Knittlová vedle toho upozorňuje na sémantickou kondenzovanost anglického pojmenování, které je umožněno izolačním typem jazyka. Flexivní čeština musí vztahy uvnitř těchto tzv. *noun groups* explicitně vyjádřit, ať už pomocí genitivních vazeb nebo přívlastkovou konstrukcí (viz Sémantické kondenzáty (noun groups)). Knittlová dále zmiňuje, že především u současných amerických vědců se setkáváme s tendencí k vytváření expresivních metafor a improvizovaných pojmenování, s nimiž může mít čeština při překladu jisté problémy. Z takového způsobu vyjadřování je pak patrná osobní účast autora na tom, co sděluje (Knittlová 2000, 154n).

Při pohledu na Matthewsův text zjistíme, že se jedná o poměrně umírněný vědecký projev, tedy pokud mluvíme o terminologii. Autor používá mezinárodní terminologii řecko-latinského původu a ve svém občasném obrazném vyjadřování termíny nepoužívá. Při překladu do češtiny tak zbývá jen vyřešit, zda používat striktně internacionální názvosloví, nebo zda využít i repertoáru poměrně široké terminologie české. Ve prospěch druhé možnosti svědčí dva důvody: zaprvé se tím vyhneme možná až přílišné stereotypnosti odborného projevu (čeština je na opakování slov přece jen citlivější než angličtina) a zadruhé tím podpoříme i ráz původního textu, který má daleko k ryze vědecké práci a blíží se skutečně literatuře popularizační.

V některých případech bylo skutečně nezbytné použít český odborný termín, neboť jeho mezinárodní varianta v češtině (zatím) neexistuje, nebo byl v anglickém textu použit taktéž termín domácího původu:

(91) To this is added a **Gender** suffix (…)

*K tomuto kořeni je přidán **rodový** sufix (…)*

(92) (...) we can say that *sailed* derives from a **root** *sail-* by the suffixation of *-ed*.

(…) můžeme říct, že sailed *se skládá z **kořene*** sail-*, ke kterému je přidán sufix* -ed.

Jindy jsme se uchýlili k české alternativě termínu, a to zejména v místech, kde v anglickém textu docházelo k opakování slov:

(93) But is the Subjunctive truly marked by either **vowel**? If *e* marks it in a form like *compre* the same **vowel** marks the Indicative in forms like *come*. If *a* marks the Subjunctive in *coma* or *viva* it is an Indicative marker in *compra*. In reality, it is not the **vowels** as such that are important.

Vyznačuje se však subjunktiv skutečně jednou z těchto ***samohlásek****? Pokud je znakem* -e*, jako ve tvaru* compre*, pak ale stejný* ***vokál*** *je znakem indikativu ve tvarech jako je* come*. Pokud je* -a *znakem subjunktivu v* coma *nebo* viva*, pak ale také označuje indikativ u* compra*. Ve skutečnosti nejsou důležité* ***samohlásky*** *jako takové.*

(94) (...) for all **Nouns**, Gentitive Singular -[i:] predicts Dative Singular -[o:] and Genitive Singular -[is] predicts Dative Singular -[i:]. Similar implications hold for the other Cases. For example, **Nouns** like DOMINUS have a -[rum] in the Genitive Plural (*dominōrum*) and -[i:s] in the Dative/Ablative Plural. But **Nouns** like FLOS have a Genitive Plural either in -*um* (*flōrum*) or in -*ium* (...)

(…) všechna ***podstatná jména*** *zakončená v genitivu singuláru na* -[i:] *mají dativ singuláru zakončený na* -[o:] *a všechna* ***substantiva*** *tvořící genitiv singuláru koncovkou* -[is] *mají* -[i:] *jako koncovku dativu singuláru. Podobné implikace platí i pro ostatní pády. Například* ***podstatná jména*** *typu DOMINUS mají v koncovce genitivu plurálu* -[rum] *(*dominōrum*) a v dativu/ablativu plurálu pak* -[i:s]. ***Substantiva*** *typu FLOS mají však genitiv plurálu zakončen buď na* -um *(*flōrum*) nebo na* -ium *(...)*

Ve většině případů se však český překlad drží mezinárodní terminologie, a to zejména kvůli tématu samotného textu. Ten se zabývá morfologií – pády, slovesnými časy, sufixy – a zde by české názvosloví působilo příliš školsky a učebnicově (srovnej: genitiv – druhý pád, indikativ prézentu – oznamovací způsob přítomného času, femininum – ženský rod apod.). Samozřejmostí bylo též odstranění počátečních velkých písmen u anglických termínů, které není v českém odborném stylu standardní.

Ovšem jak již bylo řečeno, v oblasti názvosloví se Matthews nepouštěl do žádných improvizací či neobvyklých metafor a zachoval si poměrně strohý vědecký styl. V závěrečné

kapitole si ukážeme, kde se tohoto stylu britský autor naopak příliš nedržel a nechal do svého odborného projevu proniknout i styl umělecký, beletristický.

5.2.4. Beletrizace stylu

V mnoha předcházejících kapitolách jsem se dotkla skutečnosti, že Matthewsův text (coby zástupce anglo-americké vědecké literatury) tíhne místy k uvolněnějšímu, beletrističtějšímu stylu vyjadřování. V závěrečné kapitole své bakalářské diplomové práce bych se tedy ráda pokusila o shrnutí tohoto fenoménu.

Jak jsem již uvedla v kapitole Zařazení textu, odborný styl je podle *Současné stylistiky* dále dělen na styl vědeckých/teoretických textů, styl prakticky odborných textů, styl populárně naučný a styl esejistický (Čechová a kol. 2008, 222-225). Ke zmíněné beletrizaci přispívají zejména poslední dva zmíněné podtypy, na které se nyní podrobněji zaměříme.

Styl *populárně naučný* se snaží „stravitelnou“ formou oslovit adresáta, který nemá v daném oboru nejodbornější znalosti. Matthews k tomuto účelu využívá několik prostředků, které jeho výklad do jisté míry zjednodušují. Nejprve se zastavím u roviny syntaktické.

Srozumitelnosti v této oblasti napomáhají řečnické otázky, které mají vzbudit čtenářovu pozornost a donutit ho k úvaze nad probíraným tématem. Nacházejí se často na začátku odstavce, když v podstatě shrnují obsah předchozího sdělení. Český překlad se podržel otázkové formy:

(95) What then is *x*?
Co je potom x*?*

(96) What was common to all the forms of what we call “floreo”?
Co bylo společné pro všechny formy toho, co se nazývá „FLOREO“?

(97) If the ancient approach was different, can we learn anything from it?
Pokud se starověký přístup lišil, je možné se z něj něco naučit?

Stejnou informaci by přinesl i tvar v oznamovacím způsobu, ovšem takové vyjádření by čtenáře tolik nezaujalo a splynulo by s okolním textem. Právě tyto „prohřešky“ proti tradičnímu odbornému stylu činí Matthewsův text srozumitelnějším a čitelnějším.

Další prostředky popularizace vědy nacházíme v lexikální rovině. Jedná se o již zmíněné případy *starověkého* a *novodobého* čtenáře či gramatika, kteří slouží jako průvodci čtenáře po neznámém poli (viz příklady (28) a (29)). Vědecké poznatky jsou polarizovány na *starověké* a *moderní* a jejich personifikovaní představitelé před našimi zraky jedno i druhé střídavě zpochybňují, zkoumají a nakonec hledají smířlivý kompromis. Klasický vědecký text by se spokojil s daty a obecnými závěry, ale Matthews si bere na pomoc tyto dvě loutky, které neznalému čtenáři usnadňují orientaci ve výkladu a jeho pochopení. V českém překladu nebyla snaha o mírnění této popularizační pomůcky, neboť se jedná o jisté specifikum autorova výkladového postupu a celkový dojem by byl o něj ochuzen.

Odlehčení odborného stylu přináší také občasná emocionalita či expresivita vyjadřování. Namísto přísného termínu je použito poněkud lidového výrazu, jenž má za cíl přiblížit nedostižnou složitost vědy obyčejnému čtenáři. Občasná poetická či metaforická slova suchopárný styl polidšťují, zatraktivňují. V tomto případě se ale v českém překladu objevuje tendence tyto výrazy zpětně „zvědečtit“ a zobecnit, aby se text více přiblížil vědeckému stylu domácímu. (viz příklady (87) až (90).)

Nyní obraťme pozornost ke stylu *esejistickému*, jehož prvky můžeme v Matthewsově díle též naleznout. Esej představuje jakési spojení odborného a uměleckého stylu a je běžnější pro vědy humanitní. Podle již několikrát zmiňovaného I. R. Galperina však anglo-americká lingvistika právě k humanitním vědám náleží (Galperin 1971, 322), z čehož pro text plynou různé důsledky.

Kapitola „Paradigmata“ se věnuje konfrontaci strukturalistického pojetí morfologie a starověkých paradigmatických metod, které jsou vhodné spíše pro flexivní jazyky typu staré řečtiny, latiny, španělštiny nebo ostatně i češtiny. Pro anglofonního čtenáře je však tato teorie poněkud netradiční či dokonce podivná. Z toho předpokladu vychází i styl Matthewsova výkladu, jenž látku představuje jako něco objevného, ba přímo dobrodružného. Spolu s autorem se čtenář vydává na napínavou cestu do minulosti a sleduje, jak by si starověký lingvista počínal v dnešních podmínkách.

Autorovo vyprávění nás vtahuje do děje, čehož dosahuje například autorským plurálem, který místy přestává plnit úlohu odosobňujícího prostředku a ujímá se role opačné, osobní (viz příklady (12) až (16)). Toto pojetí vědeckého výkladu podporují i výše zmíněné řečnické otázky a expresivní zabarvení některých výrazů.

K esejistickému stylu patří také uvolněnější kompozice textu. Matthewsův text nemá propracované ani horizontální, ani vertikální členění. První jmenované, jak uvádí Čechová, spočívá v dělení textu na kapitoly a podkapitoly, u vědeckého stylu jde většinou o poměrně

systematické víceúrovňové číslování, a v odkazování uvnitř i vně textu. Členění vertikální představuje poznámkový aparát, odkazy na odbornou literaturu, parafráze, citace apod. (Čechová a kol. 2008, 213).

V bezmála dvacetistránkovém textu kapitoly nacházíme kromě úvodu pouhé dvě nečíslované kapitoly s názvem *Starověký model* (An Ancient Model) a *Moderní adaptace* (A Modern Adaptation). Na druhou stranu ale kapitole předchází anotace s klíčovými slovy, která může čtení zpřehlednit. Odkazování je pouze verbálního charakteru („jak jsme viděli“, „z pohledu předchozích kapitol“ atd.).

Poznámkový aparát a odkazování na použitou literaturu v textu v malé míře najdeme. Jedná se však pouze o ojedinělou bibliografii starověkých gramatik *Grammatici latini*, resp. *Grammatici graeci*.

Matthewsův odborný styl bezesporu nezapře jisté beletrizující tendence, ať už v rovině lexikální, syntaktické nebo hypertextové. Je však třeba říci, že obsahem kapitoly „Paradigmata“ je poměrně složitá morfologická látka, která by ani přílišné zjednodušení nesnesla. Populárně naučný nebo esejistický nádech textu tak dle mého názoru v žádném případě nezastiňuje vědecký obsah práce.

6. Závěr

Závěrem mé bakalářské diplomové práce mi dovolte shrnout poznatky získané při práci s textem kapitoly „Paradigmata“ (Paradigms) z knihy *Morfologie* (*Morphology*) britského autora Petera Hugoea Matthewse.

Předmětem mého zájmu byl překlad anglického odborného textu do češtiny a následný komentář přeloženého úryvku. Vycházela jsem z předpokladu, že anglo-americký vědecký styl se v mnoha ohledech liší od českého, což mělo být na jedu stranu dáno nezanedbatelnými typologickými rozdíly mezi samotnými jazyky – angličtinou a češtinou, ale také vlastním pojetím odborného vyjadřování, které u anglofonních lingvistů ve větší či menší míře tíhne k beletrizaci.

Podkladem k práci mi byla zejména publikace *Současná stylistika* autorky Marie Čechové a kolektivu, s jejíž pomocí jsem se pokusila co nejpodrobněji teoreticky vymezit funkční styl odborný. Pro doplnění informací jsem nahlédla též do starších mluvnických publikací autorů Bohuslava Havránka a Aloise Jedličky, resp. Františka Daneše.

Zaměřila jsem se na jevy v rovině syntaktické, morfologické i lexikální, přičemž jsem vycházela především z translatologických publikací Doc. PhDr. Dagmar Knittlové, CSc. Teoretické základy jsem bezprostředně ilustrovala na příkladech z textu.

Dospěla jsem k závěru, že práce, která vznikla v 70. letech dvacátého století (a tudíž nepatří k nejmladší generaci anglo-americké lingvistiky), se svým stylem příliš neliší od klasické české vědecké práce, byť se zde setkáváme s jistými popularizačními technikami.

7. Shrnutí/Summary

The subject of my bachelor thesis is an annotated translation of English scientific style. I have chosen chapter "Paradigms" from a book called *Morphology* by a British linguist Peter Hugoe Matthews. The chapter deals with the "Word & Paradigm" theory as opposed to the modern structuralist approach.

The process of my work has been as follows: first I translated the text with the help of standard dictionaries, sometimes consulting corresponding terms in Czech morphology literature. Second, I have worked with translatology literature to provide the thesis with a theoretical background. The main sources have been Dagmar Knittlová's *Funkční styly v angličtině a češtině* (*Functional Styles in English and Czech*) and *K teorii i praxi překladu* (*On the Theory and Praxis of Translation*).

I have also drawn on literature on style and stylistics, both Czech and English. The crucial background was formed with the help of *Současná stylistika* (*Contemporary Stylistics*) by Marie Čechová et al., then some older works by Bohuslav Havránek and Alois Jedlička, and last but not least *Mluvnice češtiny 3* (*Grammar of Czech 3*) by František Daneš et al. As for the non-Czech publications, I have worked with I.R. Galperin's *Stylistics* which focuses on the English stylistics in particular.

Having built the theoretical background, I have studied the differences between the Czech and English scientific style, especially in the field of linguistics. Some of them have the source in the basic typological difference between English (being an analytical language) and Czech (a flectional language).

On the level of syntax, the main difference consists in the sentence member order. While Czech has quite a flexible sentence composition, English keeps the rigid S-V-O order. When it comes to the functional sentence perspective, Czech can "play" with the word order, while English has to use other means. These are above all passivisation, existential structures such as *there is*, definite and indefinite articles and (pseudo)cleft sentences. These structures are in Czech either not very typical, or entirely impossible. In order to translate them I had to make use of the Czech means of the functional sentence perspective, above all the already mentioned word order.

Another morphosyntactic difference between Czech and English can be also seen when we examine one of the main features of the scientific style – condensed expressions. Where

English can use participles, gerunds, or infinitives very frequently, Czech prefers subordinate clauses. There is also one phenomenon typical of English – the so called *noun groups* which are sequences of nouns without any formal sign of relationship among them. Czech needs to express these implied relationships, most of the times with the help of the Genitive Case, or adjectival attribute.

Other English-Czech differences are extralingual which means that they are not given by the typological characteristics of the individual languages but they have the source in the different traditions of scientific writing. The English style tends to educational entertainment or at least to a more essayistic form. In other words, the exact science is communicated through an interesting or even somehow entertaining text.

Matthews's style is not an extreme example of this tendency; in fact, it is (contrary to expectance) quite close to the Czech "sober" style. However, there are a few instances where we could clearly see the different approach to science. They can be found both in the form and in the content.

First I examined the authorial plural "we" which is usually a means of impersonal writing – a thing typical of the scientific style. Nevertheless, Matthews sometimes uses this device in the opposite way, to be more personal and to involve the reader in the text. The reader then becomes a part of the thinking entity which stands behind the text. In these cases there was a tendency to translate the "we" form in Czech with some other impersonal tools, such as the Passive which is more neutral.

In the English text there were also a few rhetorical questions which are more typical of the essayistic style than of the pure scientific one. These questions were, however, translated without a formal change.

As far as the lexical level is concerned, we can find a few instances where Matthews does not stick to the plain language of science and uses more emotional or expressive words. These seem a bit inappropriate for the Czech scientific style, and therefore the translation tends to moderate the expressivity. The meaning is maintained; only the connotation is weakened or completely removed.

Last but not least I looked at the individual style of Matthews. The chapter deals with a subject which is (or was in the 1970s) still an unclear and new area for the British linguistics: the Word and Paradigm theory. As a result, Matthews depicts the theory, hyperbolically said, in a slightly adventurous narrative voice. He uses two imaginary characters – *an ancient grammarian* and *a modern reader* who lead an imaginary war of arguments in favour of their respective views and approaches. Although this narrative style is not typical of the Czech

scientific writing, the translation keeps this style, considering it a specific feature of Matthews's text.

Conclusion

We can conclude that the style of chapter "Paradigms" from *Morphology* by P.H. Matthews shares many similarities with the corresponding Czech work in the field of linguistics. It is however undeniable that the text shows the essayistic and "edutainment" tendencies typical of Anglo-American scientific style. In my translation I also wanted to point out some of the typological differences between Czech and English which have an important effect on the translation of various morphosyntactic phenomena, especially when we deal with the functional sentence perspective, or the means of text condensation.

8. Anotace/Annotation

Anotace:

Cílem předkládané bakalářské diplomové práce je komentovaný překlad anglického odborného stylu. Jako primární literatura byla zvolena kapitola „Paradigmata“ (Paradigms) z knihy *Morfologie* (*Morphology*) britského autora Petera Hugoea Matthewse. Po úvodu následuje přeložený text, druhou část práce pak tvoří zařazení textu k příslušnému funkčnímu stylu a poté komentář textu s příklady. Na základě odborné translatologické a stylistické literatury byl porovnán český a anglický vědecký styl na poli lingvistiky s přihlédnutím k typologickým rozdílům mezi jednotlivými jazyky, ale i ke specifikům anglo-americké lingvistické literatury v kontrastu s českou.

Annotation:

The aim of the offered bachelor thesis is an annotated translation of English scientific style. As a primary literary source I have chosen chapter “Paradigms” from a book called *Morphology* by a British linguist Peter Hugoe Matthews. After Introduction there follows the translated text, the second part of the work is then formed by functional style analysis and then the text commentary with examples. Based on translatology and stylistic literature I have compared Czech and English scientific style in the field of linguistics, taking into account typological differences between the individual languages, as well as the specific style of Anglo-American linguistic literature as opposed to the Czech one.

9. Seznam použité literatury

Matthews, Peter Hugoe (1991). *Morphology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Havránek, Bohuslav – Jedlička, Alois (1981). *Česká mluvnice*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Veselovská, Ludmila (2006). *English syntax: syllabi, examples and exercises*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Knittlová, Dagmar (1977). *Funkční styly v angličtině a češtině.* Olomouc: Rektorát Univerzity Palackého.

Knittlová, Dagmar (2000). *K teorii i praxi překladu*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Daneš, František a kol. (1987). *Mluvnice češtiny 3 (Skladba)*. Praha: Academia.

Čechová, Marie a kol. (2008). *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny.

Galperin, I.R. (1971). *Stylistics*. Moskva: Vyssaja škola.